

XIX. YÜZYIL GERCANİS (REFAHİYE) TEKKE VE ZAVİYE VAKIFLARI

XIX. CENTURY GERCANIS (REFAHİYE) LODGE AND ZAWIYA FOUNDATIONS

Fatma KAYA DOĞANAY

Balıkesir Üniversitesi

Necatibey Eğitim Fakültesi

Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

fatma.doganay@balikesir.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5199-9166

ÖZ

Geliş Tarihi:

03.01.2023

Kabul Tarihi:

13.11.2023

Yayın Tarihi:

25.12.2023

Anahtar Kelimeler

Gercanis,
Refahiye,
vakıf,
tekke,
zaviye

Keywords

Gercanis
Refahiye,
foundation,
lodge,
zaviya

Osmanlı ülkesinde vakıf kurumları arasında tekke ve zaviyeler önemli bir yer tutmuş ve bu çalışmanın konusu olan Refahiye’de (Gercanis) XIX. yüzyılda 1 tekke ve 7 zaviye vakfı tespit edilmiştir. Bunlar Cengerli Tekkesi, Tur Hasan Zaviyesi, Şeyh İsmail Zaviyesi, Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgüy Vakfı, Kuyman Veli Çukuru Zaviyesi, Haçir Köyü Zaviyesi, Evcı Zaviyesi ve Buğdaçor Köyü Zaviyesi Vakfıdır. Bu tekke ve zaviye vakıfları XVI. yüzyılda buldukları bölgede yerleşimin ve ekonomik faaliyetlerin devam etmesine, halkın yeme içme faaliyetlerine katkı sağlamış, yöreyi şenlendirmiştir. XIX. yüzyılda da vakıfların muhasebe kayıtları incelendiğinde it’âm-ı ta’âm/yemek ikramı faaliyetinin devam ettiği anlaşılır. Ancak Anadolu Sol Kolu üzerinde önemli bir yerleşim yeri olan Gercanis’teki tekke ve zaviyelerin hangi tarikata mensup olduğu konusunda bir bilgi elde edilememiştir.

Osmanlı medeniyet tasavvurunun bir ürünü olup günümüzde kaybolan bu tür vakıfların ortaya çıkarılması kültürel değerlerin ve varlıkların kayda geçmesi açısından önem arz etmektedir.

Bu çalışmada nitel yaklaşım benimsenmiş olup veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi seçilmiştir. Çalışmanın kaynaklarını Devlet Arşivlerinden elde edilen belgeler, salnameler, araştırma ve inceleme eserleri oluşturmaktadır.

ABSTRACT

Lodges and zawiya had an important place among the foundation institutions in the Ottoman country and 1 lodge and 7 zawiya foundations were identified in the 19th century in Refahiye (Gercanis), which is the subject of this study. These are Cengerli Lodge, Tur Hasan Zawiya, Sheikh İsmail Zawiya, Seyyid Sinan Zawiya Duâgüy Foundation, Kuyman Veli Çukuru Zawiya, Haçir Village Zawiya, Evcı Zawiya and Buğdaçor Village Zawiya Foundation. These lodges and zawiya foundations contributed to the continuation of the settlement and economic activities in the region, to boarding activities of people and enlivened the region in the 16th century. When the accounting records of the foundations are analyzed in the 19th century, it is understood that it’âm-ı ta’âm/catering activities continued. However, there is no information on which order the lodge and zawiya in Gercanis, an important settlement on the Anatolian Left Arm, belonged to. The discovery of such foundations, which are the product of the Ottoman civilization imagination and are lost today, is important in terms of recording cultural values and assets. In this study, a qualitative approach was adapted and document analysis was chosen as the data collection technique. The main sources of study are the documents obtained from the State Archives, yearbooks, research and examination works.

DOI: <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1228738>

Atıf/Cite as: Kaya Doğanay, F. (2023). XIX. yüzyıl Gercanis (Refahiye) tekke ve zaviye vakıfları. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 13(4), 1969-1994.

Giriş

Günümüzde Erzincan iline bağlı bir ilçe olan Refahiye; Sivas, Gümüşhane ve Giresun illeri ile komşudur (Şahin, 1997:1). Doğu Anadolu, İç Anadolu ve Karadeniz Bölgelerinin sınırlarının birleştiği noktada yer alan bu coğrafi konumu nedeniyle Refahiye; bulunduğu bölgede doğal ve kültürel özellikler açısından bir geçiş güzergâhı olmuştur. Karasal iklim kuşağında bulunan Refahiye’de yükselti ve yağış fazla, ortalama sıcaklık ise düşüktür (Başbüyük, 2012:88-89).

Osmanlı kaynaklarında bu makalenin konusu olan bölge için Gercanis ve Refahiye isimleri kullanılmıştır. Daha eski devirlerdeki kayıtlara gidildiğinde Azzi/Hayaşa bölgesinin batısında bulunan ve M.Ö 1200’lerde Dukkama olarak isimlendirilen yerin, Refahiye’nin günümüzde bulunduğu yere tekabül ettiği düşünülmektedir. İlerleyen süreçte sosyal değişimler ve nüfus artışıyla birlikte İliç, Kemah ve Refahiye’nin bulunduğu coğrafyaya Daranalıs ismi verilmiştir. Bu ad zaman zaman Taranağık şeklinde de kullanılmıştır. Gercanis isminin ise Ermenice Garcgank kelimesinden türediği, adın Garcıklar yani Garcgans manasında olduğu ileri sürülmüştür (Babür, 2019: 318). Gercanis’e Refahiye isminin verilmesinde 1930-32 yılları arasında Erzincan valiliği yapan ve Erzincan Tarihi isimli eseri kaleme alan Ali Kemalî (Aksüt), Erzincan sancağı Mutasarrıfı Şefik Bey’in çabalarının etkili olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte Bulut ve Tozlu (2008:100-102) isim değişikliği hususunda Erzincan sancağı meclis azalarından Mehmed Nusret Bey’in gayretlerinin olduğunu ve Erzurum valiliğinin kasabaya dönemin hükümdarına nispetle Azizabad isminin verilmesini teklif ettiğini, ancak Şura-yı Devlet Dâhiliye Dairesinin kasabaya Refahiye adının verilmesini kararlaştırdığını ve merkez tarafından Mehmed Nusret Bey’in bu konudaki çalışmaları dolayısıyla takdir edildiğini yazar. Nihayetinde Sultan Abdülaziz’in 18 Nisan 1872 tarihli iradesiyle Refahiye ismi resmî olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Refahiye (Gercanis) bölgesi Osmanlı hâkimiyetine girdikten itibaren ülkenin diğer bölgelerinde olduğu gibi vakıf müesseseleriyle bezenmiştir. Bölgede bulunan vakıfların bir kısmı Osmanlı öncesinde, bir kısmı ise Osmanlı yönetiminin medeniyet tasavvuru kapsamında tesis edilmiş olmalıdır. Bölgede tesis edilen vakıflar konusunda maalesef pek çalışma yapılmamıştır. Yapılan birkaç çalışmadan biri Kılıç’ın (2005) “*XVI. Yüzyıl Erzurum Eyaleti’nde Vakıflar*” başlıklı doktora tezidir. Bu tezde Erzurum eyaletine bağlı diğer sancaklarda olduğu gibi Kemah sancağı camileri, mescitleri, tekke ve zaviyeleri hakkında bilgi verilmektedir. Bir başka çalışma Naldan (2020) tarafından yapılan “*Hurufat Defterlerine Göre 17. ve 18. Yüzyıllarda Gercanis’de (Refahiye) Bulunan Vakıf Eserleri*” başlıklı makaledir. Bu makalede de Refahiye köylerinin geçmişteki ve günümüzdeki isimleri ele alınarak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda mevcut olan cami, mescit ve zaviye vakıflarından bahsedilmektedir. Ancak XIX. yüzyılda Refahiye (Gercanis) bölgesindeki vakıflarla ilgili olarak müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple XIX. yüzyılda Refahiye vakıflarını konu alan bu çalışmamız zikredilen dönemin vakıf müessesesini ortaya koyacağından Osmanlı medeniyet tasavvurunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Günümüzde kaybolan vakıfların ortaya çıkarılması, kültürel değerlerin ve varlıkların kayda geçmesi açısından da önem arz etmektedir.

Bu çalışmamızda nitel yaklaşım benimsenmiş olup veri toplama tekniği olarak doküman incelemesi seçilmiştir. Çalışmamızın ana kaynaklarını Devlet Arşivlerinden elde edilen belgeler oluşturmaktadır. Bu belgeler Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âli Evrak Odası, Cevdet Evkaf, Evkaf Berat, Evkaf Defterleri, Maliyeden Müdevver Defterler, Tapu-Tahrir Defterleri, Ticaret, Nafia, Ziraat, Orman Maadin Nezaretleri, Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi Hurufat Defterleri tasniflerinden elde edilmiştir. Bununla birlikte 1865, 1866 ve 1868 tarihli Osmanlı Devlet Salnameleri (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye) de çalışmamızın kaynaklarındandır. Ayrıca çalışmamızda araştırma eserleri de kaynak olarak kullanılmıştır.

Araştırma bölgesini ise XIX. yüzyıl idari taksimatına göre Gercanis (Refahiye) kazası oluşturmaktadır. Bu araştırma sahasında XIX. yüzyıl vakıflarının geçmişinin izlerinin tespiti bakımından XVI. yüzyıla kadar inilerek özellikle bu yüzyıldaki Dikenli/Diğimli, Değrensor/Diğinsor, Orçul, Gercanis ve Vadivank nahiyelerindeki vakıf müesseseleri ele alınmıştır.

Vakıf Sistemi

Vakıf (vakf), İslam medeniyetinin önemli unsurlarından biri olup hukukî bir işlemle kurulan hayır müessesesidir. Bu sözcük “*bir malın mâliki tarafından dinî, içtimâî ve hayrî bir gayeye ebediyen tahsis*” şeklinde de terim anlamına sahiptir (Günay, 2012:475). İslam devletlerinde siyasetin kararsızlığı vs. nedenlerle toplum için gerekli sosyal

hizmetlerin sağlanması vakıf kurumuna bırakılmıştır. Dolayısıyla vakıf kurumuyla bu hizmetlerde devamlılık sağlanmıştır (İnalçık, 2019:245). Vakıf müessesesi, Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte giderek yaygınlaşmıştır. Diğer İslam toplumlarında olduğu gibi tıbbî hizmetler, dinî hizmetler, fakirlerin, yolcuların korunması için zaviye ve imaret tesislerinin kurulması ve bunun gibi birçok hizmet vakıf kanalıyla gerçekleştirilmiştir (Akgündüz, 1988:2; İnalçık, 2019:245). Vakıf üç ana unsurdan oluşmaktadır. Bu üç unsur vakfeden (vâkıf), vakfedilen şey (mevkuf) ve vakfın menfaatleri kendilerine tahsis edilenlerdir (mevkufunaleyh/meşrutun leh) (Ertem, 1999:112). Vakıf, birkaç aşamadan sonra hukukî statü ve hükmi şahsiyet elde etmektedir. Bu aşamalardan birincisi fikrî tasarıdır ve vakfın plan ve projesi yapısı. Sonraki aşama fiziki yapılaşmanın bitirilmesi aşamasıdır. Bundan sonra ise vakfiyenin yazılması gelmektedir. Vakfiye, “*bâkîmin kararıyla hükmî ifade eden, vakfın temel kurallarının gösterildiği yazılı belge*” olmaktadır (Öztürk, 1995:20). Vakıflar kendi aralarında amaçlarına göre de ayrılırlar. Genelde bu ayırım hayrî ve zürri şeklinde olmaktadır. Hayrî vakıflar yararlananları bütün insanlar veya fakirler olan vakıflardır. Zürri (evlatlık/evladiye) vakıflar, gelirin önce hısımlara sonra fakirlere tahsis edildiği vakıflar şeklindedir (Akgündüz, 1988:200-201).

Osmanlı ülkesinde vakıf kurumları arasında tekke ve zaviyeler önemli bir yer tutmaktadır. Tekkeler farklı zamanlarda değişik adlarla ifade edilmişlerdir. Bunlar “*zâviye, hankeab, dergâh, ribât, âsitâne, buk'â, imaret, diiveyre, savmaa, mihrap, tevbihâne, harâbat*” şeklinde olabilmektedir. Bazı durumlarda tarikatın merkez tekkesi âsitâne olarak isimlendirilmiş ve Mevlevîlik örneğinde olduğu gibi de büyük Mevlevihaneler âsitâne, küçükler ise zaviye olarak adlandırılmıştır. Tekke ve zaviyelerde genelde halkın mânevî ve ahlâkî açıdan eğitilmesi amaçlanmıştır. Bu kurumlar eğitimin yanı sıra yerine göre kervansaray, imaret ve han görevini de yerine getirmektedir (Kara, 2011:368-369; Ocak, 1978:264). Genelde bir tarikat mensubu şeyh, ona bağlı belirli saydaki müridiyle köy, kasaba, şehir veya yol üzerinde, mevkice uygun bir yerde zaviyesini kurmaktadır (Ocak, 1978:262). Zaviyelerin Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması hususunda da önemli faaliyetleri olmuştur. Bu kurumlar, kolonizatör dervişleriyle kuruldukları yerde nüfus ve tarımsal üretimin artışına katkıda bulunmuş, emniyeti temin etmişlerdir. O nedenle de devlet adamları zaviye kurulmasını desteklemiş ve devlet hazinesinden de tahsisat sağlamışlardır (Barkan, 1942).

Anadolu coğrafyasında zaviyeler, Anadolu'nun Türkleşmesi, iskân edilmesi ve İslamlaşması hususu ile paralel bulunduğundan (Ocak, 1978:244), Gercanis'in bağlı olduğu Erzincan ve civarında da Malazgirt Zaferi'nden sonra ortaya çıkmaya başlamış olmalıdır. Nitekim süreçte Anadolu'ya birçok göç gerçekleştirmiş ve bu göçler esnasında birçok sufi de gelmiştir. Bu sufiler tarafından Suhreverdiyye, Rifaiyye, Kadiriyye, Yeseviyye, Kalenderiyye, Vefâiyye, Haydariyye, Kâzerûniyye, Kübreviyye, Mevleviyye gibi ekollere bağlı zaviyeler kurulmuştur (R. Kılıç, 2005).

Ancak ilerleyen devirde özellikle Yavuz Sultan Selim Dönemi'nde Kızılbaş Fetreti zamanında Erzincan ve civarında da birçok zaviye harap olmuş veya terkedilmiştir. Kanuni Dönemi'nde ise ülke genelinde zaviyelerin ihya edilmesi için büyük çabalar harcanmıştır. XVI. ve XVII. yüzyıllarda ise tekke ve zaviyelerde bozulmalar görülmüştür (Ocak, 1978:258). Bu bozulmaların sebep ve şekillerine bakıldığında ilmiye ile sufiye arasındaki mücadeleler, tarikatın usul ve erkânı içerisine bid'atların alınması, tarikat çevrelerinin birbirleri ile mücadeleleri, tekke ve zaviye şeyhliğine ehil kişinin getirilmesi gerekirken evladın bu göreve getirilmesi, şeyhzadelerin post kavgasına girişip birbirlerini mahkemeye vermeleri, şeyhlerin vakıf malları yönetiminde yolsuzluk yapmaları, vakıf arazisinde yaşayan köylülerin zor durumda bırakılması ilk akla gelen meseleler olabilmektedir (Özer, 2007:58-63).

Osmanlı Devleti diğer kurumlarında olduğu gibi tekke ve zaviyeler hususunda da ıslah çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bu minvalde Evkâf-ı Hümayûn Nezareti (1826) ve Meclis-i Meşayih (1866) gibi kuruluşlar meydana getirilmiş, Medresetü'l-Meşayih fikri ortaya atılmıştır (Şahin, 2019:26-27, 65). Cumhuriyet döneminde cami ve mescitlerle birlikte tekke ve zâviyelerin idaresi 1924'te kurulan Diyanet İşleri Reisliğine devredilmiştir. Tekke ve zaviyeler, 1925 tarihine gelindiğinde 677 sayılı *Tekke ve Zâviyelerle Türbelerin Seddine ve Türbedarlıklarla Birtakım Unvanların Men ve İlgasına Dair Kanun*'la tarihi misyonlarını tamamlamıştır (Kara, 2011:370).

Refahiye'nin (Gercanis) Osmanlı Hâkimiyetine Girişi ve Osmanlı İdari Teşkilatındaki Yeri

Refahiye ve çevresi 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Türklerin eline geçmiştir. Alparslan'ın komutanlarından Mengüçük Gazi tarafından kurulan Mengüçüklü Beyliğinin hâkimiyetine giren Refahiye, 1228'de I. Alaeddin

Keykubad tarafından Anadolu Selçuklu topraklarına katılmıştır. Erzincan civarında meydana gelen Kösedağ Savaşı (1243) sonrasında Moğol işgaline uğrayan bölge Eratna, Mutaharten, Timur, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safevi ve nihayet Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Zaferi sonrasında Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Bölge zaman zaman Safevi saldırılarına uğramış ise de Osmanlı idaresi devletin yıkılışına kadar sürmüştür.¹

Refahiye (Gercanis) bölgesi Osmanlı idaresine girdiği ilk yıllarda Erzincan-Bayburd vilayetine tâbi Kemah livasına bağlı bir nahiye yapılmıştır (Miroğlu, 2014:27-29). 1530'da Vilayet-i Rûm-ı Hadis eyaletinin Kemah livasına bağlı (BOA, TD 387:798-799) bir nahiye olan Gercanis, 1535'te Erzurum beylerbeyliği teşkil edilince Kemah'ın da bu beylerbeyliğe bağlanmasıyla Erzincan'la birlikte Erzurum beylerbeyliği sınırları içerisinde yer almıştır (Miroğlu, 2014:27-29). Gercanis, 1591-1592 tarihli tapu-tahrir defterinde Kemah livasına bağlı bir nahiye olarak kaydedilmiş (BOA, TK.GM.d, 67:185b), 1642 tarihli avarız defterinde ise Erzurum eyaletine bağlı bir kaza olarak gösterilmiştir. Bu tarihte kazaya bağlı nahiyeler Dikenli/Diğimli, Değrensor/Diğinsor, Orçul ve Gercanis'tir. Ancak defterde nahiyeler aynı zamanda Kemah kazasına tâbi olarak da kaydedilmiştir (BOA, MAD.d, 5152:566-594).

XVI. yüzyıldan Tanzimat Dönemi'ne kadar Gercanis, Erzurum ve Diyarbekir eyaletleri arasında el değiştirerek 1 Nisan 1846'da Harput eyaletinin kurulmasıyla devam eden süreçte buraya dâhil edilmiş ve Hozat, Kuruçay, Kızılkilise, Kuzucan, Ovacık, Koçgiri, Mazgirt, Çemişgezek ve Kemah ile birlikte Dersim sancağını meydana getirmiştir (Gül, 2015:29, 32). 1858 yılına ait bir vakıf kaydında hâlen Dersim sancağına bağlı olduğu anlaşılan Gercanis (BOA, C. EV, 490/24769), 1863 yılında Erzincan sancağına tâbi bir nahiye yapılmıştır (Gül ve Başbüyük, 2011:49). 1865 tarihli Devlet Salnamesinde (s.174) ise Harput eyaletinin Dersim livasına bağlı bir kaza olarak gösterilen Gercanis, bir yıl sonraki salnamede (1866:170) Erzurum vilayeti² Erzincan livasına bağlı bir kaza olarak kaydedilmiştir. Keza 1866 tarihli (EV.d 19696:2) defterde Erzincan sancağındaki vakıflar gösterilirken Gercanis'te bulunan Seyyid Sinan Zaviyesi ve Şeyh İsmail Zaviyesi Vakfının 1863, 1864 ve 1865 seneleri muhasebesi de yer almıştır. 1868 (H.1285) tarihli Devlet Salnamesinde (s.185) ise Gercanis maa nahiyesi Kemah ifadesi bulunmaktadır. Ancak BOA, EV.d, 19696 (1866), BOA, EV.d, 21577 (1872) ve BOA, EV.d, 18840 (1872) numaralı defterlerdeki vakıf kayıtlarında Gercanis, hâlâ kaza olarak ifade edilmektedir. Gercanis, Sultan II. Abdülhamid Dönemi'nde idari taksimatta nahiye statüsünden kaza statüsüne yükseltilecek Erzincan sancağını oluşturan kazalardan biri haline getirilmiştir. Sultan II. Abdülhamid'in 2 Mart 1881 tarihli iradesi ile kaza yapılan Gercanis'e Mehmed Sadık Efendi kaymakam olarak atanmıştır (Biol, 2019:337).

Nahiyeye adını veren Gercanis köyü, Osmanlıların bölgeyi fethi sırasında mevcut olmakla birlikte, halkın yerini ve yurdunu terk etmesi sebebiyle "halî" ve "harap" olmuştur. Nitekim 1516 tarihli tahrir defterinde (BOA, TT.d, 60:112) halî ve harap kaydı bulunmaktadır. Ancak bir müddet sonra köy ahalisinden bazıları köye tekrar dönmüş olmalıdır. Zira 1530 tarihli tahrir defterinde (BOA, TT.d, 168:111) köyde 3 hanenin ve 1591-1592 tarihli tahrir defterinde (BOA, TK.GM.d, 67:185b) 11 hanenin kayıtlı olduğu görülmektedir.

Gercanis köyünün bugünkü Refahiye'nin merkezi olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Zira Bulut ve Tozlu (2008), bugünkü Refahiye ilçe merkezinin bulunduğu alanda 1870 yılına kadar hiçbir yerleşme bulunmadığını yazar. Miroğlu (2014:119) ise tahrir defterlerindeki "*nefs-i Gercanis*" ifadesine izafeten Gercanis nahiyesinin merkezinin Gercanis köyü olduğunu söyler. Ali Kemalî (1932:354, 355) de nahiyenin önceki merkezinin günümüzdeki kaza merkezine yakın Başgercanis köyü olduğunu, bulunduğu yerin sarp ve dağlık olması dolayısıyla asayişin temin edilmesinde sıkıntı çekildiğinden yerleşmenin daha uygun bir yere taşınmasına karar verilerek bugünkü yere taşınmasının uygun görüldüğünü, bu yeni yerde hükümet konağı yapıldığını ifade eder.

Yukarıdaki bilgilerden XVI-XVIII. yüzyıllarda Gercanis nahiyesinin/kazasının merkez yerleşmesinin nahiyeye adını veren Gercanis (bugünkü Günyüzü) köyü olduğu, XIX. asırda ise nahiyeye bağlı köyler açısından merkez olması ve yol güzergâhında bulunmasından dolayı Gercanis (Günyüzü) köyünün 10 km kuzey-doğusuna bir hükümet konağı ile müştemilatının inşasıyla bugünkü Refahiye ilçe merkezinin meydana geldiği anlaşılmaktadır.

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Turan, O. (1973). Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi. Nakışlar Yay; Miroğlu, İ. (1995). Erzincan. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 318-321; Şahin, T. E. (ty). Refahiye yukarı ülke'nin yeşil cenneti. Refahiye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları-2; Özdemir, M. (2007). Refahiye tarihi Eski Çağlardan Cumhuriyet'e kadar.

² Osmanlı Devleti, 1864 yılında Vilayet Nizamnamesi hazırlamış ve bu nizamname ile eyaletler lağvedilerek livalardan oluşan vilayet sistemi meydana getirilmiştir. Yeni sistem ilk önce Tuna vilayetinde denenmiş ve daha sonra nizamname Erzurum, Edirne, Trablusgarp, Bosna ve Halep'te uygulanarak olumlu sonuçlar alınmıştır (Bkz. Özkan, 2020:223-225).

Refahiye'nin (Gercanis) coğrafi durumu incelendiğinde Osmanlı yol sisteminde Anadolu Sol Kolu'nda yer aldığı anlaşılmaktadır. İstanbul-Erzurum arasında yer alan Anadolu Sol Kolu Merzifon'a kadar Orta Kolu'nun izlediği yolu takip etmiş, “buradan Lâdik-Niksar-Karabısar-ı Şarkî-Kelkit-Aşkale-Erzurum yoluyla Hasankale'den bir kol Kars'a diğer bir kol da Tebriz'e” varmıştır (Gül, 2011:114). Fatih Sultan Mehmed'in Otlukbeli Savaşı, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran Savaşı ve Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn ile Revan Seferlerinde izledikleri güzergâh Sivas-Erzincan ve Erzurum arasındaki eski güzergâhtır ki (Gündoğdu, 2001:66) bu seferlerde Refahiye'ye de uğranılmış olmalıdır. Ancak süreçte bölgedeki Sol Kol güzergâhlarından “Refahiye, Erzincan, Üzümlü, Tercan, Aşkale ve Erzurum tarihi yolu işlerlik itibarıyla üstünlüğünü yavaş yavaş Erzincan'ın kuzey bölgesinde Kelkit (Germiüri) güzergâhındaki yollara bırakmıştır” (Gül, 2011:118). Ayrıca Erzincan-Sivas arasında bulunan Refahiye'nin köylerinden Sarhan (Sakaltutan ile Kızıldağ arasında), “aynı zamanda Karadeniz'e paralel yol güzergâhının başladığı noktada kurulmuştu” (Gündoğdu, 2001:66; Gül, 2011:117).

Refahiye'nin Osmanlı yol sisteminde Anadolu Sol Kolu üzerinde bulunması bölgede köylerin, tekke ve zaviyelerin kurulmasını etkileyen unsurlardan biri olmalıdır. Nitekim tekke ve zaviyelerin temel işlevlerinden birine baktığımızda “ayende ve revende” nin yani yolcuların ihtiyaçlarını karşılamak olduğu görülür. Aynı zamanda derbent bölgelerinde kurulan zaviyeler nakliyata yardım etmek gibi görevleri de yerine getirirlerdi. Keza derbent civarında kurulan köylerde ahali, geçilmesi zor derbentlerin bakım ve onarımı ile görevlendirilirdi. Bu bağlamda örnek olarak Gercanis'e tabi Altkendi (Altköy) ve Ekecik köyleri gösterilebilir ki (Miroğlu, 2014: 48-53) Altköy'de Şeyh İsmail ve Seyyid Sinan Zaviyeleri bulunmaktadır.

Harita 1. Tahmini Gercanis (Refahiye) Çalışma Alanı (<https://earth.google.com/web>, 12.11.2023)

XVI. Yüzyıl Gercanis Vakıfları

İslam medeniyetinin insanlığa bir armağanı olan vakıflar, özellikle Osmanlı döneminde bir medeniyet tasavvuru olarak İmparatorluğun hâkimiyetindeki toprakların her köşesinde tesis edilmiştir. Bu meyanda 1514 yılından sonra Osmanlı hâkimiyetine giren Refahiye (Gercanis) bölgesinde de muhtelif vakıflar tesis edilmiştir. Bu vakıfların çoğunluğunu zaviye ve cami vakıfları oluşturmaktadır. Zaviye ve cami vakıfları hakkında ilk dönemlerde tahrir kayıtları önemli kaynaklar arasındadır ki Osmanlı fetih politikasının aslına kılıç fethinden sonra yapılan tahrir oluşturmaktadır. Bir başka ifadeyle gerçek fetih, bölgenin nüfus ve arazi sayımının yapılması, yani tahrir işlemi yapılarak bölgenin bütün unsurlarıyla deftere geçirilmesidir.

Gercanis ve çevresi de fetihten hemen sonra 1516-1518 yılları arasında tahrir edilmiş ve bu tahrir neticesinde günümüzde Osmanlı Arşivinde bulunan 60 no'lu tahrir defteri tertip edilmiştir. Bu tahrir defteri üzerinde

yaptığımız çalışmada Gercanis nahiyesine bağlı Puladahuru köyünde bir zaviyedar kaydına rastlanmıştır (BOA, TT.d, 60:121).³

Bölgenin ikinci tahriri 1530'da yapılmış ve bu tahrir işlemi sonucunda Osmanlı Arşivinde bulunan 168 no'lu tahrir defteri tertip edilmiştir. Bu tahrir defterinde bölgede tespit edilen vakıf müesseseleri şunlardır;

Gercanis nahiyesi;

Gercanis Mescidi; Nefs-i Gercanis'te yer alan mescit için 50 kilelik (nakdi karşılığı 90 akçedir) geliri olan bir zemin yer vakfedilmiştir. Defterde kayıtlı vakıf şartında bu zeminin tasarruf hakkı mescit imamına verilmiştir (BOA, TD, 168:111).

Kürdler/Kurdlar Köyü Mescidi; Köy mescidine 30 kilelik gelire sahip Hacıtarla isimli bir zemin vakfedilmiştir (BOA, TD, 168:115).

Orçul nahiyesi;

Koğankışlak Köyü Zaviyesi; 1530 itibariyle şeyhlik makamında Alaaddin Şeyh oğlu Derviş Pir Veli'nin bulunduğu zaviyede 2 nefer yaşamaktadır. Zaviye yakınındaki bir çiftlik ve bir çayır zaviyeye ait olarak kaydedilmiş olmakla birlikte buraların gelirleri belirtilmemiştir (BOA, TD, 168:120).

Vadivank nahiyesi;

Terkütah/Türkütah Köyü Zaviyesi; 1530 yılı itibariyle şeyhlik makamında Şeyh Davud oğlu Şeyh Yusuf bulunmaktadır. Zaviyeye hasılı 540 akçe olan bir çiftlik yer vakfedilmiştir. Köyde 1 hane, 5 mücerred, 1 imam, 1 nökerzade, 1 zaviyedar, 3 zaviyedarzade yaşamaktadır (BOA, TD, 168:59).

Dikke Köyü Mescidi; Geliri 67 akçe olan bir çiftlik yerin vakfedildiği köy mescidinde bir imam görev yapıyordu. Defterde kayıtlı vakıf şartında çiftliğin tasarruf hakkı mescit imamına verilmiştir (BOA, TD, 168:60).

1530 tarihli defterde, Gercanis nahiyesine bağlı Ahurcuk köyünde bir zaviye, Puladahuru köyünde Hüseyinşeyh adlı bir zaviye, Orçul nahiyesine bağlı Buğdaçor köyünde Mevlana Mahmud adlı bir zaviye, Dikenli nahiyesine bağlı Altkendi köyünde Şeyh İsmail Zaviyesi ve Vadivank nahiyesine bağlı Haçır köyünde bir zaviye kaydedilmiştir. Bu zaviyeler XIX. yüzyılda da varlıklarını devam ettirmişlerdir. Dolayısıyla bu zaviyelerle ilgili bilgiler kendi başlıkları altında değerlendirilmiştir.

Bölgenin bir diğer tahriri 1591-1592'de yapılmış ve bu tahrir işlemi sonucunda Osmanlı Arşivinde bulunan 67 no'lu tahrir defteri tertip edilmiştir. Bu tahrir defterinde 1530 tahririnden farklı olarak Orçul nahiyesi Üçviran köyünde Kara Yakup Zaviyesine rastlanmaktadır. 1530-1590 yılları arasında geçen 60 yıllık sürede bölgedeki vakıf müessesesinde değişiklik olmaması, Devletin vakıf statüsüne ve vakıfların devamlılığına verdiği değer bir göstergesidir. Bu tahrir defterinde bölgede XIX. yüzyılda varlığını devam ettiren zaviye vakıfları dışında tespit edilen vakıf müesseseleri şunlardır;

Orçul nahiyesi;

Kara Yakup Zaviyesi; Üçviran köyünde bulunan zaviyenin 1591 yılı itibariyle şeyhi Kara Yakup oğlu Derviş Ebulkasım'dır. Zaviyeye Üçviran köyü gelirinin malikane hissesi olan 360 akçe hasıl vakfedilmiştir (BOA, TK.GM.d, 67:195b).

Gercanis nahiyesi;

Gercanis Mescidi; Nefs-i Gercanis'te yer alan mescit için 1530'da vakfedilen 50 kilelik (nakdi karşılığı 90 akçedir) zemin geliri 1591'de de aynen muhafaza edilmiştir (BOA, TK.GM.d, 67:185b).

Kürdler Köyü Mescidi; Mescide 1530'da olduğu gibi 30 kilelik (nakdi karşılığı 360 akçedir) gelire sahip bir zemin yer vakfedilmiştir (BOA, TK.GM.d, 67:188b, 189a).

Koğankışlak Köyü Zaviyesi: Zaviye şeyhliği 1591 öncesinde Alaaddin Şeyh oğlu Derviş Pir Veli uhdesinde iken bu tarihte Behram, Pir Veli ve Mehmed tarafından müştereken tasarruf edilmektedir. Buradaki hem çiftlik hem de çayır zaviyeye ait olup zaviye vakfının hasılı 540 akçedir (BOA, TK.GM.d, 67:194b).

Vadivank nahiyesi;

³ Gercanis'in yer aldığı tahrir kayıtları Özdemir'in (2007), Refahiye Tarihi ve Miroğlu'nun (2014), Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566) isimli eserlerinde de ele alınmış olmakla birlikte çalışmamızın bu kısmında ilgili defterler tekrar incelenmiştir.

Terkütah/Tırkütah Köyü Zaviyes; Zaviye şeyhi 1591 öncesinde Şeyh Davud oğlu Şeyh Yusuf iken bu tarihte sultan beratıyla Derviş Ferman şeyhlik makamına tayin edilmiştir. Zaviye vakfını 1530'da olduğu gibi bir çiftlik yer oluşturmaktadır. Ancak vakıf geliri 360 akçeye düşmüştür. Terkütah köyünde 7 hane ve 6 mücerred olmak üzere tahminen 40-50 kişi yaşamaktaydı (BOA, TK.GM.d, 67:135b).

Dikke Köyü Mescidi; 1591 yılı itibariyle Halil Fakih'in imamlık yaptığı mescide bir çiftlik yer vakfedilmiştir. 1530'da hasılı 67 akçe olan çiftlik geliri 1591'de 360 akçeye çıkmıştır (BOA, TK.GM.d, 67:137a).

XVII. ve XIX. Yüzyıl Gercanis Vakıfları

Bu başlık altındaki Gercanis vakıfları ile ilgili Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları arşivinde bulunan Hurufat Defterleri incelenmiştir. Bu defter serileri vakıf, esnaf ve mahkeme teşkilatı ile burada çalışan görevliler hakkında değerli bilgilere sahiptir ve sosyal tarih, şehir tarihi, sanat tarihi gibi çalışma alanlarında sıkça başvurulan kaynaklar arasındadır. Hurufat Defterlerindeki kayıtlara göre Gercanis vakıfları⁴;

Değrensor nahiyesi;

Alakilise Köyü Ali Ağa Cami, Pazarkendi Köyü Cami, Sarhan/Saruhan Köyü Cami, Yazı Köyü Halil Efendi Cami, Zöhrab Köyü Cami

Diğimli/Diğimli nahiyesi;

Alt Köyü/Altkendi/Alpkendi Cami/Mescidi, Aşud Köyü Fatıma Hatun Cami, Hacıkendi Köyü Cami, Kayı/Fay? Köyü Mehmed Ağa Cami, Yazıkendi? Köyü Mustafa Bey Cami, Alt Köy Seyyid Sinan ve Ebubekir Türbesi, Şeyh İsmail Zaviyesi, Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı

Gercanis nahiyesi;

Cilans Köyü Ahmed Ağa Cami, Cilans Köyü Kutlutepe Yaylağı Cami, Divir Köyü Cami, Ekecik/Eğercik Köyü Cami, Ekecik Köyü Hasan Bey Cami, Ekrek Köyü Ali Bey Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Melek Şerif Cami, Gercanis Köyü Durak Mescidi/Camisi, Hacıkendi Köyü Cami, Hanzar Köyü Cami, Kürtler Köyü Mescidi/Cami, Puladahuru Köyü Cami, Siptigin Köyü Hüseyin Efendi Cami, Tur Hasan Zaviyesi, Evcışeyh Zaviyesi

Orçul nahiyesi;

Karır/Karur Köyü Salih Bey Cami, Ofuz Köyü Seyyid Mehmed Cami, Mondolos Köyü Cami, Mahulkebir? Cami, Gölükzir Köyü Cami, Sivker/Zevker Köyü El-Hac Osman Cami, Buğdaçor Köyü Zaviyesi, Ferihan/Kuyman ve Deli/Veli Çukuru Zaviyesi

Vadivank nahiyesi;

Amus/Amusa/Ağmusa/Amursa Köyü Halil Ağa Cami, Cengerli Köyü Cami, Çotor/Hotor? Köyü Hacı İbrahim Cami, Çorubcu/Çorbacı Köyü İmam Hasan Mescidi/Camisi, Dikke Köyü Hacı Halil Cami, Ermenek Köyü Cami, Esirlik Köyü Cami, Gelbular Köyü Hüseyin Ağa Cami, Kiraz? Köyü Cami, Mülk Köyü Seyyid Süleyman Cami, Yeke? Köyü Hacı Seydi Çiftliği Cami?, Cengerli Tekkesi

Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar;

Çat/Han/Can Köyü Hacı Osman Cami, Eyle Köyü Mehmed Çelebi Cami, Horun/Sorun Köyü Cami, Mimari? Köyü Hacı Osman Cami, Hotar/Sotar? Köyü Hacı Osman Cami, Karaağaç Mahallesi Bali Bey Mescidi, İspikri/İspikdi Köyü Cami, Seyyid Bekir Köyü Hüseyin Efendi Cami?, Çukur Köyü Cami, Habran? Köyü Cami Horan Köyü Cami, Zantaniş? Köyü Cami, Komayere Baba Zaviyesi (Bkz. Ek 1)

Hurufat defterlerine göre Gercanis'te XVII-XIX. yüzyılda yukarıda görüldüğü üzere 52? cami/mescit, 1 tekke, 7 zaviye ve bir türbe bulunmaktadır. Bu dönemde Gercanis zaviyeleri arasında farklı olarak Komayere Baba Zaviyesi tespit edilmiş olmakla birlikte Haçir Zaviyesine ise tesadüf edilmemiştir.

Gercanis vakıflarında görevliler arasında mutasarrıf, cabi nazır, mütevellî, zaviyedar, imam, hatip, müezzîn ve ferraşa rastlanmıştır. Nitekim Alakilise Köyü Ali Ağa Camisi mütevellîsi Yusuf vefat ettiğinden yerine 1691'de Veli atanmıştır (VGMA, 1098:265). Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Melek Şerif Caminde ise ferraşa olan

⁴ Vakıfların buldukları nahiyeler tespit edilirken varsa hurufat defterlerindeki kayıtlar, kayıtlarda nahije bilgisi yoksa Miroğlu'nun (2014) eseri dikkate alınmıştır. Gercanis ile ilgili Hurufat Defterlerindeki kayıtlar 1691-1823 yılları arasını ihtiva etmektedir.

İsmail ve Mustafa'nın görevi Nisan 1699'da yenilenmiştir (VGMA, 1140:631). Bir camide imam ve hatiplik görevi tek kişinin üzerinde olabildiği gibi ayrı ayrı kişilerin de görevlendirilmesi söz konusudur. Genelde görevlilerin yaptıkları iş için uygun evlatları bulunuyorsa ilgili görevin oğul tarafından devam ettirildiği görülmektedir. Bu bağlamda Ekrek Köyü Ali Bey Cami ele alındığında İmam Cafer'in, Müezzîn Seferi'n ve Hatip Mansur'un görevi 1691'de yenilenmiştir. Monla Mehmed Çiftliğinden almak üzere bir akçe ile müezzîn olan Sefer vefat ettiğinden yerine oğlu Eyüb Haziran 1700'de görevlendirilmiştir (VGMA, 1098:265). İmam ve Hatip Cafer Efendi vefat ettiğinden oğlu es-Seyyid Mehmed Halife Haziran 1758'de (VGMA, 1103:179); gönüllü olarak imam ve hatip olan Seyyid Mehmed vefat ettiğinden oğlu Seyyid Ahmed Nisan 1770'te görevlendirilmiştir (VGMA, 1102:23).

Görevliler gönüllük esasından vazifelerini yerine getirebildiği gibi işlerinin karşılığı olarak yarım, bir, iki veya üç akçe alabilmektedirler. Zira Zöhrab Köyü Caminde yarım akçe ile imam ve hatiplik görevi Şubat 1765'te Hasan'a verilmiştir (VGMA, 1101:149). Cilans Köyü Ahmed Ağa Caminde ise Halas (Ahmed Ağa) değirmeninden aldığı bir akçe ile hatip olan Ömer beratını zayi ettiğinden beratı Nisan 1693'te yenilenmiştir (VGMA, 1098:265). Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Melek Şerif Caminde de iki akçe ile imam ve hatip olan İlyas'ın görevi Nisan 1693'te yenilenmiştir (VGMA, 1098:265). Ekecik/Eğercik Köyü Camisinde ise üç akçe ile imam ve hatip olan Mehmed vefat ettiğinden yerine Es-Seyyid Hüseyin Halife Haziran 1765'te getirilmiştir (VGMA, 1101:149). Görevlilerin ücretlerinin karşılandığı vakıf gelirleri arasında çiftlik, değirmen ve boyahane bulunabilmektedir. Nitekim Alt Köyü/Altkendi/Alpkendi Cami/Mescidinde Seyyid Hüseyin bir adet mülk boyahanesini Allah rızası için vakfetmiş ve camide imam ve hatip olan diğer Seyyid Hüseyin'in vazifesi az olduğundan boyahane kendisine şart koşularak boyahanenin icarı vazife olmak üzere Mayıs 1773'te verilmiştir (VGMA, 1115:125, 192).

XIX. Yüzyıl Gercanis (Refahiye) Tekke ve Zaviye Vakıfları

Araştırmamızın asıl konusunu oluşturan XIX. yüzyıl Refahiye vakıfları hakkında Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde (BOA) bulunan Evkaf Defterleri, Cevdet Tasnifi, Vakıf Kayıtları Arşivi Hurufat Defterleri vd. kayıtların tetkiki neticesinde bölgede Tur Hasan Zaviyesi, Şeyh İsmail Zaviyesi, Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı, Kuyman Veli Çukuru Zaviyesi, Haçir Köyü Zaviyesi, Evcî Zaviyesi, Buğdaçor Köyü Zaviyesi ve Cengerli Tekkesine ait vakıflar tespit edilmiştir.

Tur Hasan Zaviyesi Vakfı

Gercanis'e bağlı Puladahuru diğer adıyla Hüseyin Şeyh (bugünkü Avşarözü) köyünde bulunan bu zaviye (BOA, EV.d, 18273:39) ve köyün Horasan erenlerinden Şeyh Hasan (Tur Hasan) Baba tarafından kurulduğu kabul edilmektedir. Hasan Baba'nın babasının ismi Hüseyin Şeyh'tir. Hasan Baba'nın, ailesiyle beraber günümüzdeki köyün 500 metre doğusunda Ziyaret olarak adlandırılan yerin Elmalar mevkiine yerleştiği ve zaviyesini kurduğu varsayılmaktadır (Refahiye Kaymakamlığı, 1998: 118).

Şeyh Hasan'ın doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte XV. yüzyılın son çeyreği ile XVI. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olması muhtemeldir. Doğu Anadolu Bölgesi'nde 1514-1518 yılları arasında otorite boşluğu nedeniyle sıkıntılar neticesinde köylerin boşalmasına rağmen Şeyh Hasan'ın köyünü terk etmediği ve zaviyede hayatına devam ettiği düşünülmektedir. Özdemir'in (2007:427-428) Refahiye Tarihi isimli eserinde belirttiği rivayete göre Yavuz Sultan Selim, Kemah'ı fethetmek için Amasya'dan Kemah'a yol alırken 17 Mayıs 1515'te güzergâh üzerindeki Hüseyin Şeyh Zaviyesi Şeyhi Hasan'ı ziyaret etmiş ve Şeyh Hasan da orduya yiyecek ikram etmiştir. Nüfuzlu bir şahsiyet olan Şeyh Hasan, ilerleyen süreçte köyünün ve diğer köylerin nüfusunun artmasında ve şenlenmesinde etkili olmuş olmalıdır. Bu zat, "*Refahiye-Kemah yolunun yedinci km'si üzerinde bulunan mezarlukta*" metfundur. Yukarıda da belirtildiği üzere ölüm tarihi hakkında kesin bilgi olmamakla birlikte 1516-1518 tarihli tahrirde Puladahuru köyünde Mezid Şeyh b. Hüseyin Şeyh kaydı bulunmakta ve 1530 tarihli tahrir defterine göre de zaviye şeyhi Hüseyin oğlu Derviş Mezid olarak gösterilmektedir. Derviş Mezid'in Bayezid adlı bir oğlu da zaviyede yaşamaktadır. Köyde 3 hane, 1 mücerred, 3 nöker, 4 nökerzade ve 1 sipahizade yer almaktaydı. Köyün vergi gelirlerinden 520 akçelik malikâne hissesi ile 320 akçe geliri olan bir çiftlik zaviyeye vakfedilmiştir. Ayrıca Ekinge köyünün vergi gelirinin 891 akçelik malikâne hissesi de Tur Hasan Zaviyesi vakfına aittir. Bu gelirle zaviye vakfının toplam geliri 1731 akçe olmuştur (BOA, TT.d, 60:121, BOA, TT.d, 168:112, 117; TD, 387:798, 801).

1591-1592 tahririnde zaviye şeyhliğinin Derviş Mezid/Abid'den oğlu Bayezid'e geçtiği anlaşılmaktadır. Şeyh değişikliklerinin babadan oğula geçmesi vakfın evladiyelik vakıf haline geldiğinin göstergesidir. Şeyh Bayezid'den başka iki oğlu da bu tarihte zaviyeye hizmet etmektedir. Zaviye vakfının malikâne hissesinden gelen gelirleri bir önceki tahrir nazaran yaklaşık %38 artarak 730 akçeye çıkmıştır. 320 akçelik çiftlik geliri ise aynen muhafaza edilmiştir. Böylece vakfın Puladahuru köyünden toplam geliri 1050 akçe olmuştur. Ayrıca Ekinge/Eligi köyünün malikâne hissesinin tamamı olan 500 akçe de zaviyeye aittir. Bu gelirle birlikte 1591 yılı itibariyle Tur Hasan Zaviyesi (Hüseyinşeyh Zaviyesi) Vakfının toplam geliri 1550 akçe olmuştur (BOA, TK.GM.d, 67:186b, 190b).

Hurufat Defterlerindeki kayıtlara göre Tur Hasan Zaviyesinde, Zaviyedar Ali yerine Ekim 1703'te Abdurrahman görevlendirilmiştir. İbrahim ve Abdurrahman mutasarrıflar iken İbrahim vefat ettiğinden hissesi oğlu Ali'ye Haziran 1704'te verilmiştir. Bir akçe ile evladiyet ve meşrutiyet üzere mutasarrıflardan İbrahim oğlu Ali de vefat ettiğinden Mehmed, vakıf şartları hilafına hisseye dahil olduğundan hisse tamamen Mart 1706'da Abdurrahman'a bırakılmıştır (VGMA, 1098:265-266).

XIX. yüzyıla gelindiğinde Tur Hasan Zaviyesi vakfının evladiyelik vakıf olarak statüsünü devam ettirdiği görülmektedir. Nitekim 1849, 1850 ve 1851 yılları vakıf kayıtlarında zikredilen aileden Seyyid Hüseyin b. İbrahim'in zaviyedarlık makamında bulunduğu anlaşılmaktadır (BOA, EV.d, 12359:2). Seyyid Hüseyin muhtemelen 1857'de vefat etmiştir. Seyyid Hüseyin döneminde vakfın gelirini XVI. yüzyılda olduğu gibi yine Puladahuru köyünün vergi gelirleri oluşturmaktadır. Seyyid Hüseyin vefat ettiğinde (Ebu) Bekir, İbrahim ve Hasan adlı oğulları hükümete başvurarak zaviye gelirlerini müştereken tasarruf etme hakkının kendilerine verilmesini istemişlerdir (BOA, C.EV, 490/24769). Bu teklifleri kabul edilmiş olmalı ki 1863-1864 yıllarına ait kayıtlarda vakıf gelirlerini zikredilen kişiler müşterek olarak tasarruf etmektedirler. Bu dönemde vakıf gelir kaynaklarında da çeşitlenme meydana gelmiş ve Puladahuru'n yanı sıra Şah Verdi, Çakmaklı, Çiçekli ve Sivasî mezralarının vergi gelirlerinin (aşar vergisi) yarı hisseleri de zaviyeye tahsis edilmiştir (Bkz. Tablo 1). 1871 yılında vakfın zaviyedarları hâlâ Ebubekir, İbrahim ve Hasan'dır. Ayrıca vakfın hiçbir surette vakfiyesi mevcut değildir (BOA, EV.d, 18273:95).⁵

Tur Hasan Zaviyesi vakfının gelir kaynaklarını aşar vergisi oluştururken; gider kalemlerini it'âm-ı ta'âm (yemek ikramı) /vazâif (vazifeler), görevli maaşları, muhasebe harcı, diğer (dönemin şeyhinin evlatlarına taksim olunan ödenek, gelirin kimin uhdesinde olduğu bilinmediğinden hazineye aktarılan para, fazla meblağın şart olunduğu üzere terki, mutasarrıfının elinde berat olmadığından tevkif kılınan vs.) oluşturmaktadır. Yıllar itibariyle vakfın geliri ile gider kalemlerini oluşturan meblağ Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 1. Tur Hasan Zaviyesi Vakfının Yıllara Göre Gelir Kaynakları ve Miktarları (Kuruş)

GELİR KAYNAĞI	GELİR (KURUŞ)												
	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1863	1864	1865	1866	1867 ⁶	1870 ⁷	1871 ⁸
Puladahuru	600	600	650	650	650	650	845	800	697	750	710	1175	1525
Şah Verdi Mezrası							845	800	697	700	650		
Çakmaklı Mezrası							845	800	697	600	560	550	725
Çiçekli Mezrası							245	212	184	240	230		
Sivasî Mezrası							120	117	101	95	80		
Toplam	600	600	650	650	650	650	2900	2729	2376	2385	2230	1725	2250

Not: Tablo 1; arşiv kaynaklarından (BOA, EV.d, 12359:2; BOA, EV.d, 18823:4, 12, 29; BOA, EV.d, 18840:4, 11, 26; BOA, EV.d, 18273:39, 95) elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

⁵ Taş (2020:302), "Erzincan Vakfiyeleri Üzerine Bir Değerlendirme" adlı eserinde Gercanis'e ait 10 adet vakfiye tespit etmiştir ki bu vakfiyelerin tamamı köy camilerinin inşası ve ihtiyaçlarına yönelik şartlar taşımaktadır.

⁶ İlgili kaynakta 1866 ve 1867 yılları geliri belirtilirken Sivasî mezrasının yerine Suroğlu (سور اوغلی) mezrasının yarısı ifadesi yer almaktadır.

⁷ İlgili kaynakta Çakmaklı mezrası, köy olarak belirtilmektedir.

⁸ İlgili kaynakta gelir kaynakları olarak Puladahuru köyü ile mezralarının yarı hisse ve Çakmaklı köyünün yarı hisse aşar bedeli gösterilmiştir.

Tablo 2. Tur Hasan Zaviyesi Vakfının Gelir ve Gider Durumu

YIL	GELİR (KURUŞ, PARA)	GİDER (KURUŞ, PARA)				Gider Toplamı
		İr'âm-ı Taam/Vazâif	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1846-1851	3800	1000	560	140	2100	3800
1863-1864	5629	2110,35		703,25	2814,20	5629
1865	2376	891	237,24	59,16	1188	2376
1866-1867 ⁹	4615	1730,25	461	115,15	2307	4615
1868			240	60		
1869			180	45		
1870	1725	325	280	70	1050	1725
1871	2250		450	112,20	1687,20	2250

Not: Tablo 2; arşiv kaynaklarından (BOA, EV.d, 12359:2; BOA, EV.d, 18823:4, 12, 29; BOA, EV.d, 18840:4, 11, 26, 35, 38, 40; BOA, EV.d, 20202:2, 3, 8; BOA, EV.d, 18273:39, 95) elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Tablo 1'e göre zaviyenin gelir durumu incelendiğinde istikrarlı bir artışın olmadığı görülür. İlk artış 1848 yılında %8¹⁰ olarak gerçekleşmiştir. 1851 yılına göre 1863 yılında %346 oranında bir artış meydana gelmiş ve diğer yıllar ele alındığında gelirin bir daha 1863 yılındaki rakama ulaşamadığı anlaşılmıştır. Bu da 1863 yılında ürün hasadının iyi olduğunu düşündürmektedir. 1863-1871 yılları arasında tespit edilebilen en kötü hasat yılı 1870 olmalıdır. Tablo 2'ye göre vakfın giderleri ele alındığında burada da istikrarlı bir taksimin olmadığı anlaşılır. 1846-1851 yıllarında gelirin %26'sı yemek ikramı/vazifeye, %15'i maaşa, %4'ü muhasebe harcına ayrılmış ve %45'lik kısmı da evlada taksim edilmiştir. 1870 yılında ise %19'u yemek ikramı/vazifeye, %16'sı maaşa, %4'ü muhasebe harcına ayrılmış ve %61'lik kısmı da evlada terk edilmiştir.

Şeyh İsmail Zaviyesi Vakfı

Şeyh İsmail Zaviyesi, Alpkendi adlı köyde bulunuyordu. Ancak köy tahrir kayıtlarında Altkendi olarak da değerlendirilebilmekte ve günümüzdeki ismi Altköy'dür (Miroğlu, 2014:113-114). Alpkendi köyünün Orta Asya'dan 400 yıl önce gelen Yahyaoğulları tarafından kurulduğu kabul edilmektedir (Refahiye Kaymakamlığı, 1998:115). Köyün 1642 avarız defterine göre ve bugünkü konumu üzerinden Osmanlı döneminde Sivas-Erzincan arasındaki ana yol üzerinde ulaşım hizmeti verdiği düşünülmektedir (Başbüyük, 2012:100).

XVI. asırda Dikenli/Diğimli nahiyesine bağlı olan, 1516 tarihinde harap ve halî kaydedilen köy 1000 akçe vergi gelirine sahipti (BOA, TT.d, 60:104). 1530 tahririnde Alpkendi'de 3 hane, 1 imam ve 1 zaviyedarzade bulunmaktadır. 1530 yılı itibariyle Şeyh İsmail Zaviyesi şeyhliği padişah beratı ile Şeyh Nazar oğlu Bayezid'e verilmiştir. Köyün 652 akçelik malikane hissesi de zaviyeye vakfedilmiştir (BOA, TT.d, 168:108; BOA, TD, 387:801). 1591-1592 tahririnde Zaviyenin şeyhlik makamında Seyyid Bayezid'in oğlu Sinan Halife görülmektedir. Alpkendi köyünün vergi gelirlerinin 740 akçelik malikane hissesi ve ayrıca bir zemin geliri zaviyeye vakfedilmişti (BOA, TK.GM.d, 67:182b-183a). 1642 tarihli avarız defterinde Alpköyünde 1 zaviye şeyhi, 4 tımar sahibi, 18 hane Müslüman, 1 ferraş ve 1 hane Hıristiyan kayıtlıdır (BOA, MAD.d, 5152:565, 568).

Hurufat Defterleri kayıtlarına göre bu zaviyeye 1698'de cabi ve nazır gerekli olmuş ve cabilik Seyyid Hasan'a, nazırlık görevi de Seyyid Hüseyin'e verilmiştir (VGMA, 1140:631). Zaviyede talim eylemek şartıyla mutasarrıf Seyyid Abbas Mayıs 1705'te görevlendirilmiştir (VGMA, 1104:190). Yevmi beş akçe ile mütevellî Seyyid Şeyh Mustafa Halife'nin görevi Aralık 1758'de yenilenmiştir (VGMA, 1103:178-179).

XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde kaynaklarda 1863-1865 yılları arasında zaviyenin mütevellisinin Osman oğlu Emin Ağa olduğu görülmektedir. Mütevellî Emin Ağa marifetiyle vakfın 3 senelik muhasebesi yapılmıştır. Vakfın muhasebesi yapıldığı esnada zaviyedarlık makamında bulunan Yusuf'un elinde beratı bulunmadığından

⁹ Giderler toplamı yeniden hesaplandığında 1 kuruş eksik çıkmaktadır.

¹⁰ Makale genelinde yüzde hesaplamalarında virgülden sonraki rakamlar için 5'ten küçük ve büyük olma durumlarına göre yuvarlama yapılmıştır.

hissesi sandığa alınmıştır. Bahsedilen yıla ait belgede bir diğer zaviyedar olarak Osman isimli birinin adı geçmektedir (BOA, EV.d, 18823:8). Vakfın 1866 yılı muhasebesi ise berat aldığı anlaşılan Zaviyedar Yusuf tarafından yapılmıştır (BOA, EV.d, 18823:19). Keza 1867 senesi muhasebesi de Zaviyedar Yusuf tarafından gerçekleştirilmiştir (BOA, EV.d, 13082:3; BOA, EV.d, 18273:63).

Şeyh İsmail Zaviyesinin vakıf gelirlerini aşar vergisi geliri oluşturmaktadır. Zaviyenin gider kalemlerini it'âm-ı ta'âm/vazâif, Zaviyedar Yusuf Vazifesi, Zaviyedar Osman'ın eyyâm-ı hâliye hasılatı, görevli maaşları ve muhasebe harcı oluşturmaktadır. Yıllar itibarıyla vakfın gelirleri ile gider kalemlerini oluşturan meblağ Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Şeyh İsmail Zaviyesi Vakfı Gelir ve Gider Durumu

YIL	GELİR (KURUŞ, PARA)	GİDER (KURUŞ, PARA)					
		İt'âm-ı ta'âm /Vazâif	Zaviyedar Yusuf Vazifesi	Zaviyedar Osman'ın Eyyâm-ı Hâliye Hasılatı	Maaş	Muhasebe Harcı	Gider Toplamı
1863	4537 =11537	6028		3500	1608	401	11537
1864	3750						
1865	3250						
1866	2540		476,20	1905	127	31,20	2540
1867	2250	750	562,20	750	150	37,20	2250
1868-1869					980	245	

Not: Tablo; arşiv kaynaklarından (BOA, EV.d, 18823:8, 19; BOA, EV.d, 19696:2; BOA, EV.d, 18840:7, 17, 34, 36; BOA, EV.d, 20202:4; BOA, EV.d, 13082:3; BOA, EV.d, 18273:63) elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Şeyh İsmail Zaviyesinin en yüksek gelire sahip olduğu yıl Tur Hasan Zaviyesinde olduğu gibi 1863 senesidir. Bundan sonraki senelerde gelir peyderpey düşmüştür. Gelirin gider kalemlerine dağılımında bir istikrarsızlık söz konusudur. 1863-1865 yılları arasında giderin %52'si it'âm-ı ta'âm/vazife, %30'u eyyâm-ı hâliye hasılatı, %14'ü görevli maaşları ve %4'ü muhasebe harcıdır. 1866 senesinde ise en yüksek gider kalemi %75'lik oranla eyyâm-ı hâliye hasılatı olmuştur.

Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı¹¹

Bu vakıf, Şeyh İsmail Zaviyesinin de bulunduğu Altköy/Altkendi/Alpkendi köyünde yer almaktadır. Günümüzde köyde Seyyid Sinan ve Hıra Bekir Türbesi bulunmaktadır (Kaplanoğlu, 2009:235). Altköy'de Cuma ve bayram namazları Seyyid Sinan Türbesinin yanında bulunan camide kılınmaya devam etmektedir. Bir yangın nedeniyle Seyyid Sinan Zaviyesi harabeye dönerek ortadan kalkmıştır. Zaviyenin nasıl bir olay sonucu yandığı noktasında kesin bir bilgi elde edilememekle beraber mezarlık olarak kullanılan zaviyenin yerinde mezar kazılırken yanık ağaç parçaları çıkarılmaktadır (Türkoğlu, 2019:507).

1591-1592 tahririnde Alpkendi köyündeki Şeyh İsmail Zaviyesinin şeyhi olarak, Seyyid Bayezid'in oğlu Sinan Halife görülmektedir. Bu tahrirde ilim ehli olup mescitte halkı irşad eden Sinan Halife için hayatta olduğu sürece kendisine tahsis edilen yerlerden vergi alınmayacağı ve buna mukabil padişaha dua edeceğine dair bir kayıt düşülmüştür (BOA, TK.GM.d, 67:182b-183a). Keza 1642 tarihli avarız defterinde Şeyh Ebubekir Efendi oğulları Seyyid Şeyh Bulduk Efendi ve biraderi Seyyid Maksud Çelebi'nin, Bulak köyündeki Fakih Çayırı isimli tarlayı, Biçer köyündeki tarla ve çayırı, Hackendi köyündeki tarlayı tasarruf ettikleri kaydı bulunmaktadır. Ayrıca bu kimseler, namazlarında dualarından istifade edilmek üzere avarız-ı divaniye ve tekâlîf-i örfiyeden muafıtlar

¹¹ Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı için incelenen kaynaklarda Seyyid Sinan Zaviyesi Vakfı, Seyyid Sinan Halife Vakfı, Esseyyid Sinan Halife Vakfı, Seyyid Sinan Halife Duâgûy Vakfı, Seyyid Sinan Vakfı, Seyyid Sinan Halifenin Duâgûy Vakfı ibareleri kullanılabilir. “Du'âgû (çoğulu Du'âgûyân); vakıf-kurucularının bazı arzularının gerçekleşmesi gayesiyle Allah'a du'â eden kişiye verilen özel isim, profesyonel du'â okuyucu” (Bkz. Yediyıldız, 1983:57) anlamını taşımaktadır. Osmanlılarda bu vazifenin en yaygın kullanıldığı alan vakıflar olmakla birlikte ne zaman ortaya çıktığına yönelik kesin bilgi bulunmamaktadır. Duâgûyluk vazifesi vakfiyelerde özellikle tarikat ve ilim mensuplarına ayrılmakta, uygulamanın temelinde de bu mensupları maddî bakımdan desteklemek anlayışı yatmaktadır (İpşirli, 1994:541).

(BOA, MAD.d, 5152:565, 568). Bu hususlar üzerinden Sinan Halife'nin padişaha dua etmesi ve hayatta olduğu sürece kendisine tahsis edilen yerlerden vergi alınmaması durumunun süreç içerisinde Seyyid Sinan Halife Duâgûy Vakfına dönüşme ihtimali yüksek olasılıktır.

Hurufat Defterlerindeki kayıtlara göre Sinan Halife'ye vakf olan yerlerin öşr mahsulüne Defter-i Hakani gereğince dua-hânlık şartıyla eskiden beri Seyyid Mustafa mutasarrıf olup beratı olmadığından Defter-i Hakani gereğince Nisan 1744'te berat verilmiştir. Seyyid Mustafa Halife yerine Şubat 1746'da Seyyid Hüseyin Halife berat almış ancak Seyyid Mustafa'nın görevi bırakması vaki olmadığından mağduriyeti ahali ve Kemah kazası ahali tarafından Kemah mahkemesine Ağustos 1753'te haber verilmiştir (VGMA, 1104:190). Duâgûluk vazifesiyle mutasarrıf Sinan oğlu Seyyid Mustafa kendi rızasıyla hissesinin yarısını yeğeni Mehmed oğlu Mehmed'e Ağustos 1753'te bırakmıştır (VGMA, 1104:190; VGMA, 1103:179). Ancak Seyyid Mustafa kendi rızasıyla Seyyid Hüseyin'e hissesini bırakmış sonrasında ise bunu inkâr ederek hissesinin yarısını Mehmed oğlu Mehmed'e vermiş, bu durumdan da Seyyid Hüseyin mağdur olduğundan Hüseyin'e görevi Temmuz 1754'te iade edilmiş ve Mart 1761'de yenilenmiştir (VGMA, 1104:225; VGMA, 1103:178-179). Mart 1756 tarihli bir kayıta ise Seyyid Mustafa'nın suçu yok iken Seyyid Hüseyin'in uygun olmayacak şekilde berat aldığı ve Seyyid Mustafa'nın atik beratının ipka edildiği belirtilmiştir. Öşr mahsulünün yarısı ile Duâgûluk vazifesine mutasarrıf olan Seyyid Mehmed Halife kendi rızasıyla Seyyid Mustafa Halife lehine Mayıs 1757'de feragat etmiştir (VGMA, 1103:179).

28 Ağustos 1851 tarihli defterde de (EV.d, 12359) Alpkendi köyünde Seyyid Sinan Zaviyesinin evladiyet olduğu belirtilmiştir. Vakfa evladiyet olarak el-Hac Osman ve Yusuf mutasarrıflardır. Bu kişiler hazır oldukları halde 1849-1851 seneleri muhasebesi yapılmıştır. Vakfın geliri Alpkendi köyü iltizam bedelidir (BOA, EV.d, 12359:2). Yine aynı belgede kazada bulunan (köy ismi belirtilmemiş) Seyyid Sinan Zaviyesi Vakfının, mütevellileri İbrahim ve Hüseyin hazır olduğu halde 1849-1851 seneleri muhasebesi yapılmıştır. Bu vakfın geliri de Kuyman? Veli? ve Delü? Çukuru¹² köyü iltizam bedelidir (BOA, EV.d, 12359:3). Ancak Kuyman Veli Çukuru Zaviyesi (Çat köyü) isminde bir zaviyenin daha olması bu belgede isim yanlışlığı yapıldığını düşündürmüştür. O zaviyenin de 1846-1865 yılları arasındaki muhasebesi Zaviyedar Hüseyin Bey tarafından yapılmıştır (BOA, EV.d, 18823:16). Keza Alpkendi köyündeki Seyyid Sinan Zaviyesi evkafının dâhilinde iki adet değirmen, bir adet dink¹³ ve bir boyahanenin 1845 senesinden 1851 senesi sonuna kadar 7 yıllık muhasebesi vakfın mutasarrıfı Hacı Osman Efendi hazır olduğu halde gerçekleştirilmiştir. Değirmen ve dink kira geliri senelik 640 kuruş, boyahane kira geliri senelik 100 kuruştur (BOA, EV.d, 12359:3).

1863-1865 yıllarında vakfın mütevellisi Osman oğlu Emin Ağa'dır. Osman oğlu Emin Ağa vasıtasıyla yapılan muhasebede vakfın geliri Alpkendi köyündeki 46 kıta arazi aşar bedelidir (BOA, EV.d, 18823:8, BOA, EV.d, 18840:7). Vakfın 1866 senesi muhasebesi müteveli Yusuf tarafından yapılmıştır. Yine gelir köyde bulunan 46 kıta araziden elde edilen aşar bedelidir (BOA, EV.d, 18823:19, BOA, EV.d, 18840:17). Ayrıca Seyyid Sinan Halife Vakfının 1846 senesi Martından 1866 senesi Şubat sonuna kadar 21 senelik muhasebesi vakfın mütevellisi/vekil-i varisi Yüzbaşı Mehmed Ağa tarafından yapılmıştır. Gelir Alpkendi karyesindeki bir miktar arazi aşar bedelidir (BOA, EV.d, 13082:2; BOA, EV.d, 18273:59). Ancak buradaki gelir miktarları (bkz. Tablo 4) diğer kaynaklarda bulunan gelirlerle örtüşmediğinden vakfın gelirlerinin bir miktarının muhasebesinin yapılmış olması ihtimal dâhilindedir. Vakfın 1867 senesi muhasebesi Duâgûy Yusuf tarafından yapılmıştır. Gelir, köydeki 46 parça arazi aşarından elde edilmiştir (BOA, EV.d, 13082:3). 1871 senesine gelindiğinde vakfın mutasarrıfları Mehmed ve Osman'dır. Vakfın vakfiyesi hiçbir surette bulunmamaktadır (BOA, EV.d, 18273:111).

Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı gider kalemlerini it'âm-ı ta'âm/vazâif, eyyâm-ı hâliye hasılatı, görevli maaşları, muhasebe harcı ve diğer (evlatlar arasında taksim, teamül gereği taksim, gelecek sene muhasebesinde gelir gösterilmek üzere terk olunan vs.) kısımları oluşturmaktadır. Yıllar itibarıyla vakfın gelirleri ile gider kalemlerini oluşturan meblağ Tablo 5'te verilmiştir.

¹² Ü. Kılıç (2005:182) eserinde yeri tespit edilemeyen evkafı Delü Çukuru isimli bir çiftlik olan Koğan Baba Zaviyesinden bahsetmektedir. Bu zaviyenin şeyhlik görevini Derviş Mustafa ve Derviş Bayram müştereken yürütmektedir. Zaviye vakfı 200 akçe gelire sahiptir.

¹³ Dink: El ile veya su kuvvetiyle işleyen dövme aleti. Bkz. Pakalın, 1993:452.

Tablo 4. Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı 21 Senelik Geliri (1846-1866) (BOA, EV.d, 18273:59)

SENE	GELİR (KURUŞ)	SENE	GELİR (KURUŞ)	SENE	GELİR (KURUŞ)	SENE	GELİR (KURUŞ)
1846	500	1852	830	1858	950	1864	925
1847	590	1853	875	1859	990	1865	951
1848	625	1854	890	1860	1000	1866	810
1849	700	1855	900	1861	1025	Toplam	17947
1850	757	1856	910	1862	970		
1851	790	1857	930	1863	1029		

Tablo 5. Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı Gelir ve Gider Durumu

YIL	GELİR (KURUŞ, PARA)		GİDER (KURUŞ, PARA)					Toplam
			İt'âm-ı taam/Vazâif	Eyyâm-ı Hâliye Haslatı	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	
1849	1200	=3600	1500		420	105	1575	3600
1850	1200							
1851	1200							
1845- 1851 ¹⁴	5180				258,32	64,38	4856,10	5180
1863	2868	=7288	3808,30	2210	1015,24	253,26		7288
1864	2370							
1865	2050							
1866	1750		656,10	875	175	43,30		1750
1846- 1866	17947		2116	10831	1000	250	3750	17947
1867	1425		534,15	712,20	142,20	35,25		1425
1868					145	36,10		
1869					136	34		
1870					136	34		
1871	760				152	38	570	760

Not: Tablo 5; arşiv kaynaklarından (BOA, EV.d, 12359:2, 3; BOA, EV.d, 18823:8, 19; BOA, EV.d, 19696:2; BOA, EV.d, 18840:7, 17, 34, 35, 37, 38, 40; BOA, EV.d, 20202:4; BOA, EV.d, 13082:2, 3; BOA, EV.d, 18273:56, 59, 111) elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Tablo 5'e göre diğer zaviyelerde olduğu gibi Seyyid Sinan Duâgûy Vakfının en yüksek geliri 1863 senesinde elde edilmiştir. Bundan sonra gelir giderek düşmüştür. Gider kaleminde muhasebe harcı ve maaşlarda da bir istikrar olmamakla birlikte gelirin aksine 1867'den sonra artış olmuş ve oran %25'lere çıkmıştır.

Kuyman Veli Çukuru? Zaviyesi Vakfı

Hurufat Defterleri kayıtlarında Orçul nahiyesinde Ferihan/Kuyman ve Deli/Veli Çukuru Zaviyesi isminde bir zaviyeye rastlanmıştır. Zaviyenin ismi üzerinde farklı okumalarda söz konusu olduğundan Kuyman Veli Çukuru? Zaviyesi ile aynı zaviye olduğu düşünülmüştür. Bu zaviye elli seneyi aşkın boş ve harap olduğundan, zaviyedarları Mustafa ve Süleyman da kırk seneyi aşkın çocuksuz vefat ettiklerinden zaviyede meşayih-i azam neslinden Seyyid Hafız Yusuf ve Mehmed iştiraken Mayıs 1769'da görevlendirilmiştir (VGMA, 1102:23). Seyyid Hüseyin oğlu Seyyid Hafız Yusuf hizmetini yerine getirmekte iken bazı kimseler müdahale etmek istemişse de bu duruma men olunarak Yusuf'un zaviyedarlığı Mart 1800'de ipka edilmiştir (VGMA, 552:321).

Bu vakıf, Evkaf Defterlerindeki kayıtlara göre Orçul nahiyesine bağlı Çat köyünün Kuyman Veli Çukuru mezrasında bulunan zaviyenin vakfidir. Vakfa ait kayıtlardan 1846-1867 yılları arasında zaviyedarlık makamında Hüseyin Bey'in olduğu ve bu yıllara ait muhasebenin onun tarafından tutulduğu anlaşılmaktadır (BOA, EV.d,

¹⁴ Vakfa ait değirmen-dink-boyahane muhasebesidir.

18823:16, 24). 1870 ve 1871 senelerine ait kayıtlarda ise Mehmed Şevket, Abdullah Kemal ve Sagir Mustafa Efendilerin vakıf mutasarrıfları oldukları görülmektedir (BOA, EV.d, 18273:86; BOA, EV.d, 21577:10).

Vakfiyesi bulunmayan zaviyenin gelir kaynaklarını Çat köyü ve Kuyman Veli Çukuru mezarının aşar geliri oluşturmaktadır. Vakfın gider kalemleri ise it'âm-ı ta'âm, eyyâm-ı hâliye hasılatı, görevli maaşları, muhasebe harcı ve diğer (kadim teamül gereği zaviyedarı terk kılınan, kadim teamül gereği mütevelliyeye terk kılınan vs.) kısımlarından oluşmaktadır. Yıllar itibarıyla vakfın gelirleri ile gider kalemlerini oluşturan meblağ Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6. Kuyman Veli Çukuru Zaviyesi Gelir ve Gider Durumu

YIL	GELİR (KURUŞ, PARA)	GİDER (KURUŞ, PARA)					
		İt'âm-ı ta'âm	Eyyâm-ı Hâliye Hasılatı	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	Gider Toplamı
1846-1865	44800		1225	8715	2178,30	32681,10	44800
1866	2455 =4550		2275	455	113,30	1706,10	4550
1867	2095						
1868-1869				400	100		
1870	2050 =4380	1980		480	120	1800	4380
1871	2330						

Not: Tablo 6; arşiv kaynaklarından (BOA, EV.d, 18823:16, 24; BOA, EV.d, 20202:4; BOA, EV.d, 18840:15, 21, 36, 39; BOA, EV.d, 18273:8) elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Tablo 6 ele alındığında zaviyenin gelirinin, tespit edilebilen tarihler içerisinde en yüksek 1866 yılında olduğu anlaşılır. Diğer vakıfların aksine bu zaviyede son yıllarda gider içindeki maaş ve muhasebe harcı oranı %14'lerde kalmıştır. 1871 yılı gider kalemleri içerisinde it'âm-ı ta'âm %45, maaş %11, muhasebe harcı %3 ve diğer kısım %41'lik orana sahiptir.

Haçir Köyü Zaviyesi

XVI. yüzyılda Vadivank nahiyesine bağlı bir köy olan Haçir'de (günümüzde Aydınçık) bir zaviye bulunmaktaydı. Zaviyenin kurucusunun ve zaviyenin kimin adına tesis edildiğinin bilinmemesi sebebiyle çalışmamızda Haçir Köyü Zaviyesi olarak tesmiye edilmiştir. 1530'da Haçir Köyü Zaviyesi şeyhlik makamında Pir Ali oğlu Şeyh Hüseyin bulunuyordu. Köyün gelirinin 450 akçelik malikâne hissesi ve 340 akçelik bir çiftlik geliri zaviyeye vakfedilmişti (BOA, TT.d, 168:62; BOA, 387:800). 1591 yılından önce zaviye şeyhliği Şeyh Hasan oğlu Ali tasarrufunda iken 1591'de Şeyh Yusuf oğlu Mehmed'in tasarrufuna verilmiştir. Bu yılda zaviye vakfının geliri 1530 yılı ile aynı olup 790 akçeye tekabül etmektedir. (BOA, TK.GM.d, 67:138b, 139a).

XIX. yüzyıla gelindiğinde zaviyenin 1845-1851 yıllarına ait muhasebesi zaviyedarlar Mustafa ve İbrahim tarafından yapılmıştır. Bu tarihlerde zaviye vakfının gelirini Haçir'in iltizama verilen gelirleri oluşturmaktadır (BOA, EV.d, 12359:3). 1863-1866 yılları arasında zaviyedar Mustafa, 1867'de mütevellî Ebubekir, 1869-1870 yıllarında zaviyedar ve mütevellî Mustafa, 1871'de de Şeyh Mustafa, Ebubekir ve Mehmed müştereken zaviyeyi idare etmekte ve zaviyedarlık ve mütevellîlik vazifelerini icra etmekteydiler. Keza 1863-1871 yılları arasında İbrahim adında bir zaviyedar da yarı hisseye sahiptir. 1869'dan itibaren kayıtlarda vakıf gelirini Haçir köyü gelirinin yarı hissesi ve bir çiftlik yerin aşar vergisi oluşturmaktadır (BOA, EV.d, 18823:4; BOA, EV.d, 18823:22; BOA, EV.d, 18823:28; BOA, EV.d, 18273:41, BOA, EV.d, 18273:70). Buna karşılık vakfın gider kalemleri ise masraflar/vazâif/it'âm-ı ta'âm, eyyâm-ı hâliye hasılatı, görevli maaşları, muhasebe harcı ve diğer (vazife erbaplarına taksim, zaviyedarın elinde berat olmadığından tevkif kılınan, kadim teamül gereği terk kılınan vs.) kısımlarından oluşmaktadır. Yıllar itibarıyla vakfın gelirleri ile gider kalemlerini oluşturan meblağ Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7. Haçir Köyü Zaviyesi Gelir ve Gider Durumu

YIL	GELİR (KURUŞ, PARA)	GİDER (KURUŞ, PARA)						
		Masraflar/Va zâif/İt'âm-ı ta'âm	Zaviyedar İbrahim'in Eyyâm-ı Hâliye Hasılatı	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	Gider Toplamı	
1845	200	=2600	600		200	50	1750	2600
1846	400							
1847	400							
1848	400							
1849	400							
1850	400							
1851	400							
1863	2178		1491,30		497,10		1989	3978
1864	1800	=3978						
1865	1085	=2175		1087	217	54,15	815,25	2175
1866	1090							
1867	1275		478,5	637	127	31,35		1275
1868				500	100	25		
1869	1435		235	450	240	60	450	1435
1870	1700		300	525	280	70	525	1700
1871	1925		320	601,35	321	80,10	601,35	1925

Not: Tablo 7; arşiv kaynaklarından (BOA, EV.d, 12359:3, BOA, EV.d, 18823:4, 22, 28; BOA, EV.d, 18840:4, 20, 26, 35, 39, 40; BOA, EV.d, 20202:5; BOA, EV.d, 18273:41, 42, 70) elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Tablo 7'ye göre Haçir Köyü Zaviyesinin en yüksek gelir elde ettiği yıl 1851'e göre %445 artışla 1863 yılı olmuştur. 1864-1865'te bir düşüş yaşanmakla birlikte diğer zaviyelerin aksine 1866 ve sonrasında gelir yükselişe geçmiştir. 1869 yılından itibaren gider kalemlerinin oranında değişiklik olmuş, muhasebe harcı ve maaşlar %21'lere çıkmıştır. Buna mukabil eyyâm-ı hâliye hasılatı oranı %50'lerden %31'lere gerilemiştir.

Evcî Zaviyesi

Evcî Zaviyesi, Gercanis nahiyesinin Ahurcuk köyündedir. 1516'da harap ve halî olan köyün geliri tahrir defterinde 2000 akçe olarak kaydedilmiştir (BOA, TT.d, 60:111). 1530'dan az önce şenlenen köyde 3 hane, 3 mücerred, 3 nöker ve 1 nökerzade nüfus meskûn olup zaviye şeyhliğinde Seydi Ahmed oğlu Şeyh Ahmed bulunuyordu. Bu tarih itibariyle vakfın gelirini 360 akçe hasıllı bir çiftlik oluşturuyordu (BOA, TT.d, 168:111; BOA, 387:801). 1591 tahririnde de zaviye şeyhinin defter-i atikte de kayıtlı olan Şeyh Ahmed olduğu ve zaviye vakfının gelirinin yine 360 akçelik çiftlik olduğu belirtilmiştir. Bu tarihte Ahurcuk köyünde 12 hane, 2 mücerred, 14 nefer (tahminen 62 kişi) meskûndü (BOA, TK.GM.d, 67:186a).

Hurufat Defterlerindeki ilk kayıtlarda Bekiryunus köyünde bulunduğu ifade edilen Evcî¹⁵ Zaviyesinin (VGMA, 1098:265), Mart 1766'daki kayıta Zaviye-i Arab şeklinde bilindiği belirtilmiş ve zaviye Ahurcuk Bekiryunus köyünde gösterilmiştir. Zaviyede bir akçe ile cetlerinden beri zaviyedar olan İbrahim mutasarrıfken Veli isimli kimse bir şekilde kendi üzerine berat almış ancak İbrahim'e görevi iade edilmiştir (VGMA, 1101:150).

XIX. yüzyıl kayıtlarına göre de Bekiryunus ve Ahurcuk köyünde bulunan Evcî Zaviyesi vakfının mutasarrıfı Hüseyin Halife hazır olduğu halde 1846-1851 yılları arasında 6 yıllık gelir ve gider muhasebesi yapılmıştır. Bir çiftlik arazisinin gelirinin vakfedildiği zaviyenin gider kalemlerini vazifeler arasında taksim, görevli maaşları ve muhasebe harcı oluşturmaktadır. Yıllar itibariyle vakfın gelirleri ile gider kalemlerini oluşturan meblağ Tablo 8'de verilmiştir.

¹⁵ Hurufat Defterlerinde zaviyenin ismi Evcîşeyh olarak gösterilmektedir.

Tablo 8. Evcı Zaviyesi Gelir ve Gider Durumu (BOA, EV.d, 12359:3)

YIL	GELİR (KURUŞ, PARA)		GİDER (KURUŞ, PARA)				
		=	Vazifeler Taksim	Arasında	Maaş	Muhasebe Harcı	Gider Toplamı
1846	100	=600	525		60	15	600
1847	100						
1848	100						
1849	100						
1850	100						
1851	100						

Tablo 8'e göre Evcı Zaviyesinin 1846-1851 yılları arasındaki gelirleri senelik olarak aynı değere sahiptir. Gider kalemleri değerlendirildiğinde vazifeler arasında taksimin %88, maaşın %10 ve muhasebe harcının da %3 oranına sahip olduğu anlaşılır.

Buğdaçor Köyü Zaviyesi

Bu zaviye, Orçul nahiyesine bağlı Buğdaçor¹⁶ (günümüzde Damlaca) köyünde bulunmaktadır. XIX. yüzyıl kayıtlarında zaviyenin ismi belirtilmediğinden Buğdaçor Köyü Zaviyesi olarak tesmiye edilmiştir. Köye; bölgede buğday ve arpanın çok yetişmesi sebebiyle Buğdaçor/Buğdaçor isminin verildiği ileri sürülmektedir. Köyün kurucusu olarak Mevlana Mahmud oğlu Derviş Murad kabul edilmektedir. Kendisinin Horasan Erlerinden Anadolu'ya gelen 40 kişilik gruptan biri olduğu tahmin edilmektedir (Refahiye Kaymakamlığı, 1998: 127).

Buğdaçor köyünde 1516'da 9 hane ve 3 mücerred Müslüman bulunmakta olup köyün vergi geliri 6000 akçedir (BOA, TT.d, 60:120). 1530'da 23 hane, 21 mücerred, 1 imam, 11 nöker ve nökerzade Müslüman ve 10 hane, 6 mücerred Hristiyan bulunan köyün vergi geliri 5392 akçe olmuştur. Köyde bulunan Mevlana Mahmud Zaviyesi'nin şeyhliği padişah beratıyla Mahmud oğlu Derviş Murad'a tevcih edilmiştir. 540 akçe gelire sahip bir çiftlik ve değirmen zaviyeye vakfedilmiştir. Zaviyeye ait çiftlikte de 6 hane meskündür (BOA, TT.d, 168:117-118). 1591-1592 tahririnde ise 34 hane, 34 mücerred Müslüman ve 6 nefer Hristiyan bulunan köyün geliri ise 7000 akçeye yükselmiştir. Bu tarihte de Mevlana Mahmud Zaviyesi şeyhliğinde hâlâ Mahmud oğlu Derviş Murad'ın olduğu görülmektedir. Keza zaviye vakfı geliri olarak değirmen ile çiftlik kaydedilmiş olup hasılları 450 akçedir. Ancak değirmen harap durumdadır (BOA, TK.GM.d:192b, 193a). 1642 tarihli avarız defterine göre köyde 1 tımar sahibi, 3 zaviyedar, 1 sipahizade ve 15 hane bulunmakta olup zaviyedarlar Halil Şeyh oğlu Osman, onun biraderi Şeyh Mahmud ve Şeyh Murad'dır (BOA, MAD.d, 5152:575-576).

Hurufat Defterlerindeki kayıtlardan da evladiyelik vakıf haline dönüştüğü anlaşılan bu zaviye vakfı zaviyedarlığı 1846-1851 yılları arasında Şeyh Ali, Ahmed, Mustafa ve Hüseyin'in müştereken tasarrufuna verilmiştir (BOA, EV. d, 12359:3). 1868-1869 yıllarına ait bir belgede de (BOA, EV.d, 18840:36) Gercanis'e bağlı Buğdaçukur köyünde Şeyh Mahmud Zaviyesinin bulunduğu kaydedilmiştir. Bu kayıt köyün isminin Buğdaçor'dan Buğdaçukur'a değiştiğini göstermektedir.

1846-1851 yılları arasında vakfın gelirini bulunduğu köyün iltizama verilen arazileri oluşturmaktaydı. Vakfın gider kalemlerini ise it'âm-ı ta'âm , görevli maaşları, muhasebe harcı ve evlatlar arasında taksim meydana getirmektedir. Yıllar itibariyle vakfın gelirleri ile gider kalemlerini oluşturan meblağ Tablo 9'da verilmiştir

Tablo 9. Buğdaçor Köyü Zaviyesi Gelir ve Gider Durumu

YIL	GELİR (KURUŞ, PARA)		GİDER (KURUŞ, PARA)				
		=	İt'âm-ı ta'âm	Maaş	Muhasebe Harcı	Evlatlar Arasında Taksim	Gider Toplamı
1846	400	=2400	750	330	82	1237	2400
1847	400						
1848	400						
1849	400						
1850	400						

¹⁶ Hurafat Defterlerinde köyün ismi Bağrahör/Bozaçor/Çor/Bordecor/Borçor şeklinde de yazılmıştır.

1851 ¹⁷	400		
1868-1869		3080	770

Not: Tablo 9; arşiv kaynaklarından (BOA, EV.d, 12359:2; BOA, EV.d, 18840:36) elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Tablo 9'a göre Buğdaçor Köyü Zaviyesinin 1846-1851 seneleri arasında yıllık geliri sabit olup giderler incelendiğinde it'âm-ı ta'âmın %31, maaşın %14, muhasebe harcının %3, evlada taksim edilen miktarın %52'lik kısma tekabül ettiği anlaşılmaktadır.

Cengerli Tekkesi Vakfı

Vadivank nahiyesinde aynı isimli köyde¹⁸ bulunan Cengerli Tekkesi, XVII. yüzyıldan itibaren kayıtlara girmiştir. Hurufat Defterlerindeki kayıtlara göre Cengerli Tekkesinde bir çiftlik yerin galleşine mutasarrıf Ömer'in görevi Nisan 1693'te ve Şubat 1704'te yenilenmiştir (VGMA, 1098:265). Osman vefat ettiğinden oğulları Mehmed ve Ahmed kardeşlere iştiraken Ocak 1810'da berat verilmiştir (VGMA, 554:209).

Tekkenin 1846-1867 yılları arasında tekkenişin ve mütevellisi Şeyh Mahmud ve Şeyh Yakup Efendiler olup vakfın gelirini iltizama verilen arazi geliri oluşturmaktadır (BOA, EV.d, 12359:3; BOA, EV.d, 18823:16; BOA, EV.d, 18823:20, 28; BOA, EV.d, 18273:40). Vakfın 1871'de mutasarrıflığında Süleyman Şaban ve Hasan Şaban bulunuyordu. Bu tarihte Cengerli köyünde bulunan bir çiftliğin arazi aşarı vakfa gelir kaydedilmiştir (BOA, EV.d, 18273:96). 3 Ağustos 1876 tarihinde tekkenişin Şeyh Mahmud'un oğlu Süleyman Efendi bir çiftliğin gelirinin yarı hissesine mutasarrıf olup çiftliğin diğer yarı hissesi de 29 Mayıs 1877'de Şeyh Davud oğlu Şeyh Yakup'un oğlu Şaban Efendi'ye tevcih edilmiştir. Tekkenin zaviyedarlık ve şeyhlik makamında bulunan Şeyh Süleyman Şubat 1898'de vefat etmiştir. Bu sırada Osmanlı hükümetinden Şeyh Ömer Efendi'ye zaviyedarlık makamının vakıf gelirinin yarı hissesinin verilmesi istirham edilmiştir. Diğer taraftan Mayıs 1898'de Şeyh Şaban vefat etmiş ve yerine oğlu Şeyh Rıza geçmiştir. 1909'da Şeyh Rıza Efendi'ye gelirin yarı hissesi tevcih edilmiştir. Bununla beraber aynı yıl belgelerinde tekkenin yemek ikramına devam ettiği görülmektedir (BOA, EV. BRT, 25/8). Günümüzde Cengerli köyünün Refahiye-Kemah yolu üzerinde bulunması (Özdemir, 2002) geçmişte Cengerli Tekkesi'nin yemek ikramı vazifesinin "âyende ve revende" açısından önemli olduğunu düşündürmektedir. Vakfın gider kalemleri masraflar/it'âm-ı ta'âm, görevli maaşları, muhasebe harcı ve diğer (teamül gereği taksim, kadim teamül gereği mutasarrıf, tekkenişin veya mütevelliyeye terk vs.) kısımlarından oluşmaktadır. Yıllar itibariyle vakfın gelirleri ile gider kalemlerini oluşturan meblağ Tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10. Cengerli Tekkesi Gelir ve Gider Durumu

YIL	GELİR (KURUŞ, PARA)	GİDER (KURUŞ, PARA)				
		Masraflar/İt'âm-ı taam	Maaş	Muhasebe Harcı	Diğer	Gider Toplamı
1846	133,10 =799,20	199	60	15	525	799,20
1847	133,10					
1848	133,10					
1849	133,10					
1850	133,10					
1851 ¹⁹	133,10					
1863	248 =744		148,32	37,08	558	744
1864	251					
1865	245					
1858-1865	2055		411	102,30	1541,10	2055

¹⁷ Giderler toplamı yeniden hesaplandığında 1 kuruş eksik çıkmaktadır.

¹⁸ Köy çevresinde Hayaşa ve Urartulara ait izler olup bir de kale mevcuttur (Şahin, t.y:192). Çevresindeki yerleşimin çok öncelere dayandığı anlaşılan köy, Hurufat Defterlerinde Yurtdağı, Yurtdağ, Bordah, Bordoğa, Burada, Borada şeklinde belirtilmiş XIX. yüzyıldaki diğer kayıtlarda ilk olarak Burada ismiyle anılmış, 1895 tarihli belgelerde ise köyün isminin Cengerli olduğu ifade edilmiş ve öncesinde köy için Burada, Buraca ve Serküsağ? isimlerinin kullanıldığı açıklanmıştır (BOA, BEO, 642/48124; BOA, ŞD, 360/59). Bu köy, 1 Ağustos 1896'da meydana gelen idari düzenlemeyle nahiyeye statüsü almıştır (Kaplanoğlu, 2009:46).

¹⁹ İlgili defterde giderler 20 kuruş eksik olmakla birlikte gider toplamında bu 20 kuruş gösterilmiştir.

1866	420		84	21	315	420
1867 ²⁰	350		70	17	262	350
1868			120	30		
1869			120	30		
1870	1150	350	160	40	600	1150
1871	1300		260	65	975	1300

Not: Tablo 10; arşiv kaynaklarından (BOA, EV.d, 12359:3; BOA, EV.d, 18823:16, 20,28; BOA, EV.d, 18840:14, 18, 25, 26, 35, 36, 38, 40; BOA, EV.d, 18823:20, 28; BOA, EV.d, 18273:40, 96) elde edilen verilerden oluşturulmuştur.

Tablo 10'a göre Cengerli Tekkesi gelirleri diğer zaviyelerin aksine istikrarlı olmasa da artış göstermiştir. Genelde vakıflar arasında 1863 yılı en yüksek gelire sahip olurken bu vakıfta 1871 yılı gelirin en fazla olduğu yıldır. Gider kaleminde muhasebe harcı ve maaş oranı 1863-65 yıllarından sonra %25 civarında seyrederken 1870-1871 yılları arasında %17 seviyelerindedir.

Değerlendirme

Her kurum da olduğu gibi vakıf kurumunun da varlığı ve devamlılığı ekonomik sistemden etkilenmektedir. Bu bağlamda XVI. yüzyıl tahrir defterlerine göre Gercanis vakıflarının gelir kaynağı umumiyetle köy/mezraa/çiftlik gelirlerinin malikâne hissesidir. Bunun sebebi bölgede malikâne-divanî sisteminin uygulanmasıdır. Bu sistemde bölgedeki köy/mezraa/çiftlik gelirlerinin divanî hissesi tımara, malikâne hissesi vakfa tahsis edilmiştir. XVII-XIX. yüzyıl arasını ihtiva eden Hurufat Defterlerinde ise Gercanis vakıflarının görevlerinin günlük ücretleri hakkında bilgi edinilmektedir. Vakıf görevlilerinin bazıları vazifelerini ücretsiz olarak yerine getirmekte, bazıları da günlük yarım, bir, iki, üç akçe aralığında gelir elde etmektedir. Sadece Şeyh İsmail Zaviyesinde gündelik beş akçe ile mütevellî söz konusudur.

XIX. yüzyılda ise tekke ve zaviye vakıflarının çoğunlukla gelirini köy ve mezraaların aşar vergisi oluşturmaktadır. Bununla birlikte 1845-1851 yılları arasında Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı evkafı dâhilinde değirmen, dink ve boyahane kira geliri bulunmaktadır. Gercanis tekke ve zaviye vakıfları gelir miktarları Tablo 11'de verilmiştir.

Tablo 11. Gercanis (Refahiye) Tekke ve Zaviye Vakıfları Gelir Miktarları (Kuruş, Para)

Yıl	Tur Hasan	Şeyh İsmail	Seyyid Sinan	Kuyman Veli Çukuru	Haçir Köyü	Evcı	Buğdaçor Köyü	Cengerli Tekkesi
1845					200			
1846	600				400	100	400	133,10
1847	600				400	100	400	133,10
1848	650				400	100	400	133,10
1849	650		1200		400	100	400	133,10
1850	650		1200		400	100	400	133,10
1851	650		1200		400	100	400	133,10
1863	2900	4537	2868		2178			248
1864	2729	3750	2370		1800			251
1865	2376	3250	2050		1085			245
1866	2385	2540	1750	2455	1090			420
1867	2230	2250	1425	2095	1275			350
1869					1435			
1870	1725			2050	1700			1150
1871	2250		760	2330	1925			1300

Not: Tablo 11; adı geçen tekke ve zaviyelerin kendilerine ait başlıklar içerisinde açıklanan verilerinden oluşturulmuştur.

Tablo 11'e göre Gercanis vakıfları gelirlerinde tespit edilebilen tarihler üzerinden Cengerli Tekkesi dışında 1863 yılı en yüksek değere sahiptir. Bu husus da 1863 yılı ve öncesinde iklim koşullarının hasat için daha iyi durumda

²⁰ 1867 yılı giderler toplamı yeniden hesaplandığında 1 kuruş eksik çıkmaktadır.

olduğuna yorumlanmıştır. Keza Gercanis tekke ve zaviyelerinin geneli ele alındığında en az gelir 100 kuruş ile Evcı Zaviyesinde, en yüksek gelir de 4537 kuruş ile şeyh İsmail Zaviyesinde tespit edilmiştir.

Vakıfların gider kalemleri ise masraflar/vazâif/it'âm-ı ta'âm, görevli maaşları, muhasebe harcı, zaviyedarzadelere verilen hisse, mutasarrıfların elinde berat olmadığından hazineye alınan veya gelir hissesinin cihetinin bilinmemesi halinde hazineye devredilen meblağ, eyyâm-ı hâliye hasılatı vs. den oluşmaktadır. Bu kalemlerin gider toplamları içerisindeki yüzdelik durumları değerlendirildiğinde sabit bir orana sahip olmadıkları anlaşılmıştır. Nitekim Tur Hasan Zaviyesinde 1846-1851 yıllarında gelirin %26'sı it'âm-ı ta'âm/vazifeye, %15'i maaşa, %4' muhasebe harcına ayrılmış ve %45'lik kısmı da evlada taksim edilmiştir. 1870 yılında ise %19'u it'âm-ı ta'âm/vazifeye, %16'sı maaşa, %4' muhasebe harcına ayrılmış ve %61'lik kısmı da şart üzere terk edilmiştir. Bu husus Gercanis tekke ve zaviyelerinin it'âm-ı ta'âm/vazife ile maaş ve muhasebe harcı oranları için de geçerlidir (Bkz Tablo 12-13). Maaş ve muhasebe harcı vakıflara ve yıllara göre bir istikrara sahip olamamakla birlikte çoğunlukla 1851 ve öncesinde %20'nin altında kalırken 1871'de %25'leri bulmuştur.

Tablo 12. Gercanis Tekke ve Zaviye Vakıflarının Gider Kalemleri İçerisindeki İt'âm-ı Taam/Vazife Oranı

Yıl	Tur Hasan	şeyh İsmail	Seyyid Sinan	Kuyman ukuru	Veli	Haır Köyü	Evcı	Buğdaçor Köyü	Cengerli Tekkesi
1851	26		41			23		31	25
1864	37					37			
1865	38	52	52						
1866			37						
1867	37	33	37			37			
1869						16			
1870	19					18			30
1871				45		17			

Tablo 13. Gercanis Tekke ve Zaviye Vakıflarının Gider Kalemleri İçerisindeki Maaş ve Muhasebe Harcı Oranları (Maaş%+Muhasebe Harcı%=Toplam Oran%)

Yıl	Tur Hasan	şeyh İsmail	Seyyid Sinan	Kuyman ukuru	Veli	Haır Köyü	Evcı	Buğdaçor Köyü	Cengerli Tekkesi
1851	15+		12+			8+	10+	14+	8+
	4=		3=			2=	3=	3=	2=
	19		15			10	13	17	10
1864	=12					=12			
1865	10+	14+	14+	19+					20+
	2=	3=	3=	5=					5=
	12	17	17	24					25
1866		5+	10+			10+			20+
		1=	2=			2=			5=
		6	12			12			25
1867	10+	7+	10+	10+		10+			20+
	2=	2=	2=	2=		2=			5=
	12	9	12	12		12			25
1869						17+			
						4=			
						21			
1870	16+					16+			14+
	4=					4=			3=
	20					20			17
1871	20+		20+	11+		17+			20+
	5=		5=	3=		4=			5=
	25		25	14		21			25

Not: Tablo 12; adı geçen tekke ve zaviyelerin kendilerine ait başlıklar içerisinde açıklanan verilerinden oluşturulmuştur.

Sonuç

18 Nisan 1872'de Refahiye ismini alan Gercanis ve çevresi, 1514 Çaldıran Savaşı'ndan sonra Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. Sağlanan huzur ortamıyla birlikte bölge vakıf müesseseleriyle bezenmeye başlamıştır. Nitekim 1516 tahririyle başlayan süreçte 1 adet, 1530'da 10 adet ve 1591'de 11 adet vakıf kaydı, bölgedeki vakıfların her geçen gün arttığı hakkında bir bilgi vermektedir.

XVI. yüzyıl tahrir defterlerinden bölgede Gercanis nahiyesine bağlı Ahurcuk köyünde bir zaviye, nefsi-Gercanis'te bir mescit, Kürdler köyünde bir mescit, Koğankışlak köyünde bir zaviye, Puladahuru köyünde Hüseyinşeyh adlı bir zaviye; Orçul nahiyesine bağlı Buğdaçor köyünde Mevlana Mahmud adlı bir zaviye, Üçviran köyünde Kara Yakup adlı bir zaviye; Diğimli nahiyesine bağlı Altkendi köyünde Şeyh İsmail adlı bir zaviye ve Vadivank nahiyesine bağlı Haçir köyünde bir zaviye; Terkütah/Tirkütah köyünde bir zaviye, Dikke köyünde bir mescit vakfı tespit edilmiştir. Hurufat Defterlerine göre ise Gercanis'te 52? cami/mescit, 1 tekke, 7 zaviye ve bir türbe bulunmaktadır. Belgelerde adı geçen vakıfların hemen hemen hiçbirinin vakfiyesine ulaşılamamıştır. Buna rağmen bazı kayıtlardan özellikle cami/mescit vakıflarında vakfedilen arazinin gelirinin, boyahane ve değirmen icarının cami/mescit imamının tasarrufuna bırakıldığına dair vakıf şartı kayıtlarına rastlanmaktadır. Belgelerden bölgedeki vakıfların önemli bir kısmının evladiyelik vakıf haline gelerek XIX. yüzyıla ulaştığı anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılda bölgede 1 tekke ve 7 zaviye vakfı tespit edilmiştir. Bu vakıflar; Cengerli Tekkesi, Tur Hasan Zaviyesi, Şeyh İsmail Zaviyesi, Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı, Kuyman Veli Çukuru Zaviyesi, Haçir Köyü Zaviyesi, Evcî Zaviyesi ve Buğdaçor Köyü Zaviyesi vakıflarıdır.

Gercanis'te kurulan tekke ve zaviye vakıfları, XIII.-XVI. yüzyıllar arasında buldukları bölgede yerleşimin ve ekonomik faaliyetlerin devam etmesine, halkın yeme içme faaliyetlerine katkı sağlayıp yöreyi şenlendirmiştir. Zaviyelerin bir diğer önemli görevi ahlaki ve diğer açılardan halkın eğitimine yardımcı olmaktır ki başlangıçta Gercanis tekke ve zaviyeleri bu görevi de yerine getirmiş olmalıdır. Keza Şeyh İsmail Zaviyesinde talim eylemek şartıyla mutasarrıf Seyyid Abbas Mayıs 1705'te görevlendirilmiştir. Kayıtlar görevliler açısından da incelendiğinde kız evlada görev verildiği bir durumla karşılaşmamıştır. Ancak bazı kişilerin haksız bir şekilde berat alma durumları söz konusudur.

Ayrıca Osmanlı yol sisteminde Refahiye, ticari, askeri, kültürel açıdan stratejik öneme sahip Anadolu'nun Sol Kolu'nda yer alan bir yerleşim yeridir. Bu husus tekke ve zaviyelerin kuruluşunda da etkili olmuş olmalıdır. Nitekim Şeyh İsmail ve Seyyid Sinan Zaviyesinin bulunduğu Altköy'de halk derbentten sorumludur ve Cengerli Tekkesinin bulunduğu Cengerli köyü de Refahiye-Kemah yolu üzerindedir. Bu bağlamda XIX. yüzyılda Gercanis tekke ve zaviyelerinin gelirlerinin önemli bir kısmının harcandığı, it'âm-ı ta'âm kalemi Anadolu Sol Kolu'nu kullanan tacir, hacı ve yolcular tarafından kullanılmış olmalıdır. XIX. yüzyılda it'âm-ı ta'âm/yemek ikramı hizmetine devam eden Gercanis tekke ve zaviyelerinin hangi tarikata mensup olduğu konusunda ise elde edilen kayıtlar üzerinden bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak Anadolu'nun fethi sırasında Anadolu'ya birçok sufi gelmiş ve bu sufiler tarafından Suhreverdiyye, Rıfaiyye, Kadiriyye, Yeseviyye, Kalenderiyye, Vefâiyye, Haydariyye, Kâzerûniyye, Kübreviyye, Mevleviyye gibi ekollere bağlı zaviyeler kurulmuştur. Neticede Osmanlı medeniyet tasavvurunun bir ürünü olup günümüzde kaybolan bu tür vakıfların ortaya çıkarılması kültürel değerlerin ve varlıkların kayda geçmesi açısından önem arz etmektedir.

Teşekkür

Tahrir ve Hurufat Defterlerinin okunmasında bilgilerini benimle paylaşan ve çalışma esnasında değerli fikirlerine başvurduğum hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, BEO, 642/48124.

BOA, C.EV, 490/24769.

BOA, EV.BRT, 25/8.

BOA, EV.d, 12359, 13082, 18273, 18823, 18840, 19696, 20202, 21577.

BOA, MAD.d, 5152.

BOA, TK.GM.d, 67.

BOA, TT.d, 60, 168, 387.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi (VGMA)

VGMA, 552, 553, 554, 555, 556, 1098, 1101, 1102, 1103, 1104, 1105, 1113, 1115, 1119, 1128, 1131, 1139, 1140, 1147, 1216.

2. Salnameler

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye. H. 1282/1865, H. 1283/1866, H. 1285/1868.

3. Araştırma ve İnceleme Eserleri

Akgündüz, A. (1988). *İslâm hukukunda ve Osmanlı tabikatında vakıf müessesesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ali Kemalî. (1932). *Erzincan tarihî, coğrafî, içtimâî, etnografî, idarî, ihstâî tetkikat tecrübesi*. Resimli Ay Matbaası.

Babür, Y. (2019). Refahiye'deki bazı yerleşim birimlerinin eski ve yeni adları üzerine bir inceleme. İ.H Ünal (Ed.) *Refahiye Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 315-334). Erzincan.

Barkan, Ö. L. (1942). Osmanlı imparatorluğunda bir iskân ve kolonizasyon metodu olarak vakıflar ve temlikler I: istilâ devirlerinin kolonizatör Türk dervişleri ve zâviyeler. *Vakıflar Dergisi* 2: 279-386.

Başıbüyük, A. (2012). Gercanis ve Kuruçay kazalarının XVII. yüzyıl ortalarındaki nüfus yerleşme özellikleri. *Doğu Coğrafya Dergisi* 17 (27): 85-104.

Biröl, N. (2019). 19. yüzyıl sonlarında Refahiye ve çevresinde asayiş problemleri. İ. H. Ünal (Ed.), *Refahiye Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı* içinde (s.335-355).

Bulut, H. & Tozlu, S. (2008). XIX. yüzyılın ikinci yarısında Refahiye kazası. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi* 10 (2): 99-115. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/67423>

Ertem, A. (1999) Osmanlı'dan günümüze vakıflar. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* :111-150. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/254341>

Gül, A. (2011). Osmanlı döneminde Erzincan kazasında ulaşım ve haberleşme. *History Studies* 3(1):113-129.

Gül, A. (2015). Dersim sancağının idari yapısı ve idarecileri (1846-1918). *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3(17): 23-54.

Gül, A. & Başıbüyük, A. (2011). *Bir tarihi coğrafya incelemesi (Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Erzincan kazası)*. Salkımsöğüt Yayınevi.

Günay, H. M. (2012). Vakıf. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 42, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 475-479.

Gündoğdu, H. (2001). Kuzeydoğu Anadolu yol güzergahı ve Karakulak menzili. *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi* 7: 65-70.

İnalçık, H. (2006). Vakıf medeniyeti. *Vakıf Medeniyeti Yılı Vakıflar Dergisi Özel Sayısı* :6-7. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/753273>

İpşirli, M. (1994). Duâgû. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 541-542.

Kara, M. (2011). Tekke. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 40, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 368-370.

Kaplanoğlu, Y. (2009). *Refahiye'nin sosyo-kültürel ve dini yapısı üzerine bir inceleme* [Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Kılıç, R. (2005). Anadolu Selçukluları ve beylikler döneminde sufi çevreler: toplu bir bakış denemesi. *Bilgi/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 0(33): 227-246.

Kılıç, Ü. (2005). *XVI. yüzyılda Erzurum eyaleti'nde vakıflar* [Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Miroğlu, İ. (1995). Erzincan. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 11, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, 318-321.

Miroğlu, İ. (2014). *Kemah sancağı ve Erzincan kazası (1520-1566)*. Türk Tarih Kurumu.

Naldan, F. (2020). Hurufat defterlerine göre 17. ve 18. yüzyıllarda Gercanis'de (Refahiye) bulunan vakıf eserler. *Vakıflar Dergisi* 53:115-131. DOI: 10.16971/vakiflar.530473

- Ocak, A. Y. (1978). Zaviyeler (dini, sosyal ve kültürel tarih açısından bir deneme). *Vakıflar Dergisi* 12: 247-269.
- Özdemir, M. (2002). *Cengerli tarihî, toplumsal ve kültürel bir araştırma*. Boyut Matbaacılık A. Ş.
- Özdemir, M. (2007). *Refahiye tarihi Eski Çağlardan Cumhuriyet'e kadar*.
- Özer, E. (2007). *Osmanlı'da tekke ve tarikat ıslahatları -II. Mahmud dönemi ve sonrası* [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Özkan, E. (2020). *19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin idari taksimatı (1839-1914)*. Hiper Yayın.
- Öztürk, N. (1995). *Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü I*. M.E.B Yayınları.
- Refahiye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları. (1998). *Cumhuriyetin 75. yılında Refahiye*.
- Şahin, E. (2019). *Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.yy sonları 20.yy başlarında tekke ve zaviyelerin yönetimi* [Yüksek Lisans Tezi, Hitit Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Şahin, F. (1997). *Refahiye'nin coğrafi etüdü* [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Şahin, T. E. (ty). *Refahiye yukarı ülke'nin yeşil cenneti*. Refahiye Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği Yayınları-2.
- Taş, Y. (2020). Erzincan vakfiyeleri üzerine bir değerlendirme. H. S. Kıroğlu (Ed.) *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Akademik Çalışmalar-II* Cilt 3 içinde (ss. 295-314). Gece Kitaplığı. https://www.researchgate.net/publication/346656510_Erzincan_Vakfiyeleri_Uzerine_Bir_Degerlendirme
- Turan, O. (1973). *Doğu Anadolu Türk Devletleri tarihi*. Nakışlar Yay.
- Türkoğlu, S. (2019). Refahiye ilçemizin dil, tarih ve kültürüne dair. İ.H Ünal (Ed.) *Refahiye Araştırmaları Sempozyumu Tam Metin Bildiriler Kitabı* içinde (ss. 503-515). Erzincan.
- Yediyıldız, B. (1983). Vakıf ıslahatları lügatçesi. *Vakıflar Dergisi* 17: 55-60

EKLER

Ek.1: Hurufat Defterlerine Göre Gercanis Tekke, Zaviye, Cami ve Türbeleri

VGMA, Defteri No: Sayfa No	Hurufat	Nahiye: Tekke, Zaviye, Cami ve Türbe
VGMA, 1098:265- 266		Değrensor nahiyesi ²¹ : Alakilise Köyü Ali Ağa Cami Diğimli/Diğimli nahiyesi: Alt Köyü/Altkendi/Alpkendi Cami/Mescidi, Yazıkendi? Köyü Mustafa Bey Cami, Alt Köy Seyyid Sinan ve Ebubekir Türbesi, Şeyh İsmail Zaviyesi Gercanis nahiyesi: Cilans Köyü Ahmed Ağa Cami, Divir Köyü Cami, Ekrek Köyü Ali Bey Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Melek Şerif Cami, Gercanis Köyü Durak Mescidi, Hacıkendi Köyü Cami, Tur Hasan Zaviyesi, Evcışeyh Zaviyesi Orçul nahiyesi: Ofuz Köyü Seyyid Mehmed Cami, Mondolos Köyü Cami, Mahulkebir? Cami, Gölükzir Köyü Cami, Sivker/Zevker Köyü El-Hac Osman Cami, Buğdaçor Köyü Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Dikke Köyü (Kara Haliloğlu Hacı Halil) Cami, Cengerli Tekkesi Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Eyle Köyü Mehmed Çelebi Cami, Horun/Sorun Köyü Cami, Mimari? Köyü Hacı Osman Cami, Hotar/Sotar/Honar? Köyü Hacı Osman Cami
VGMA, 1140:630- 631		Diğimli/Diğimli nahiyesi: Şeyh İsmail Zaviyesi Gercanis nahiyesi: Ekeçük Köyü Hasan Bey Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü (Melek) Şerif Cami, Hanzar Köyü Cami Orçul nahiyesi: Sivker/Zevker Köyü El-Hac Osman Cami

²¹ Vakıfların buldukları nahiyeler tespit edilirken varsa hurufat defterlerindeki kayıtlar, kayıtlarda nahiye bilgisi yoksa Miroğlu'nun (2014) eseri dikkate alınmıştır.

		Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Horun/Sorun Köyü Cami, Karaağaç Mahallesi Bali Bey Mescidi, Komayere Baba Zaviyesi
VGMA, 1131:59		Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Alt Köyü (Altkendi/Alpkendi) Cami/Mescidi Gercanis nahiyesi: Divir Köyü Cami, Hanzar Köyü Cami, Tur Hasan Zaviyesi, Evcıseyh Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Cengerli Köyü Cami Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Çat/Han/Can Köyü Hacı Osman Cami
VGMA, 1119:341, 362		Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Alt Köyü (Altkendi/Alpkendi Cami) Mescidi Gercanis nahiyesi: Puladauru Köyü Cami, Tur Hasan Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Dikke Köyü (Hacı Halil) Cami
VGMA, 1128:203		Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Horun/Sorun Köyü Cami
VGMA, 1139:305		Gercanis nahiyesi: Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Melek Şerif Cami, Kürtler Köyü Cami
VGMA, 1105:233		Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Alt Köyü (Altkendi/Alpkendi) Cami/Mescidi Gercanis nahiyesi: Cilans Köyü Ahmed Ağa Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Melek Şerif Cami, Kürtler Köyü Cami, Tur Hasan Zaviyesi, Evcıseyh Zaviyesi Orçul nahiyesi: Sivker/Zevker Köyü (El-Hac Osman) Cami, Buğdaçor Köyü Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Dikke Köyü (Kara Haliloğlu) Hacı Halil, Gelbulas Köyü Hüseyin Ağa Cami, Cengerli Tekkesi
VGMA, 1104:190, 225		Değrensor nahiyesi: Yazı Köyü (Halil Efendi) Cami Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Alt Köyü (Altkendi/Alpkendi) Cami (Mescidi), Kayı/Fay? Köyü Mehmed Ağa Cami, Şeyh İsmail Zaviyesi, Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâğüv Vakfı Gercanis nahiyesi: Puladahuru Köyü Cami, Evcıseyh Zaviyesi Orçul nahiyesi: Buğdaçor Köyü Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Amus/Amusa/Ağmusa/Amursa Köyü (Halil Ağa) Cami, Çorubcu/Çorbacı Köyü İmam Hasan Mescidi/Camisi, Çotor/Hotor? Köyü Hacı İbrahim Cami, Dikke Köyü (Hacı Halil) Cami, Gelbulas Köyü Hüseyin Ağa Cami, Cengerli Tekkesi
VGMA, 1103:129, 178-179		Değrensor nahiyesi: Alakilise Köyü Ali Ağa Cami, Sarhan Köyü Cami, Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Alt Köyü/Altkendi/Alpkendi Cami/Mescidi, Aşud Köyü (Fatıma Hatun) Cami, Hacıkendi Köyü Cami, Kayı/Fay? Köyü Mehmed Ağa Cami, Yazı Köyü (Yazıkendi Mustafa Bey) Cami, Şeyh İsmail Zaviyesi, Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâğüv Vakfı Gercanis nahiyesi: Cilans Köyü Kutlutepe Yaylağı Cami, Ekrek Köyü (Ali Bey) Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Melek Şerif Feyzullah Cami, Tur Hasan Zaviyesi, Evcıseyh Zaviyesi Orçul nahiyesi: Söfker/Sivker/Zevker Köyü El-Hac Osman Cami, Buğdaçor Köyü Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Amus/Amusa/Ağmusa/Amursa Köyü Halil Ağa Cami, Cengerli Köyü Cami, Dikke Köyü (Hacı Halil) Cami, Yeke? Köyü Hacı Seydi Çiftliği Cami?, Cengerli Tekkesi
VGMA, 1101:149-150		Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Horun/Sorun Köyü Cami, İspikri/İspikdi Köyü Cami Değrensor nahiyesi: Sarhan Köyü Cami, Zöhrab Köyü Cami Gercanis nahiyesi: Divir Köyü Cami, Ekecik/Eğercik Köyü Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü (Melek Şerif) Cami, Hanzar Köyü Cami, Puladahuru Köyü Cami, Evcıseyh Zaviyesi Orçul nahiyesi: Mondolos Köyü Cami, Buğdaçor Köyü Zaviyesi, Cengerli Tekkesi Vadivank nahiyesi: Cengerli Köyü Cami, Dikke Köyü Kara Haliloğlu Hacı Halil Cami, Ermenek Köyü Cami, Gelbulas Köyü Hüseyin Ağa Cami Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Çat/Han/Can Köyü (Hacı Osman) Cami, Seyyid Bekir Köyü Hüseyin Efendi Cami?
VGMA, 1102:23		Gercanis nahiyesi: Ekrek Köyü (Ali Bey) Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü (Melek Şerif) Cami, Gercanis Köyü (Durak) Cami (Mescidi) Orçul nahiyesi: Karır/Karur Köyü Salih Bey Cami, Mondolos Köyü Cami, Ferihan/Kuyman ve Deli/Veli Çukuru Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Cengerli Köyü Cami, Dikke Köyü Kara (Hacı) Halil Cami Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Çukur Köyü Cami Değrensor nahiyesi: Alakilise Köyü (Ali Ağa) Cami

VGMA, 1115:125, 192	Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Alt Köyü/Altkendi/Alpkendi Cami (Mescidi), Kayı Köyü Mehmed Ağa Cami, Yazıkendi? Köyü (Mustafa Bey) Cami Gercanis nahiyesi: Divir Köyü Cami, Kürtler Köyü Cami Orçul nahiyesi: Mondolos Köyü Cami, Ferihan/Kuyman (ve Deli/Veli Çukuru) Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Cengerli Köyü Cami, Mülk Köyü Seyyid Süleyman Cami
VGMA, 1216:166, 224	Değrensor nahiyesi: Sarhan Köyü Cami, Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Alt Köy (Altkendi/Alpkendi) Cami (Mescidi), Hacıkendi Köyü Cami, Yazıkendi? Köyü (Mustafa Bey) Cami, Şeyh İsmail Zaviyesi, Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı Gercanis nahiyesi: Cilans Köyü Kutlutepe Yaylağı Cami, Divir Köyü Cami, Ekrek Köyü (Ali Bey) Cami, Gercanis Köyü (Durak) Cami (Mescidi), Siptiğın Köyü Hüseyin Efendi Cami, Tur Hasan Zaviyesi Orçul nahiyesi: Ferihan/Kuyman ve Deli/Veli Çukuru Zaviyesi, Buğdaçor Köyü Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Dikke Köyü Kara (Hacı) Halil Cami, Çotor/Hotor? Köyü Hacı İbrahim Cami, Gelbulas Köyü Hüseyin Ağa Cami
VGMA, 1147:120, 159, 160	Değrensor nahiyesi: Sarhan Köyü Cami Gercanis nahiyesi: Ekecik/Eğercik Köyü Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Cami, Kürtler Köyü Cami, Siptiğın Köyü Hüseyin Efendi Cami, Tur Hasan Zaviyesi, Evcışeyh Zaviyesi Orçul nahiyesi: Ofuz Köyü (Seyyid Mehmed) Cami, Sivker/Zevker Köyü (El-Hac Osman) Cami, Buğdaçor Köyü Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Çorubcu/Çorbacı Köyü (İmam) Hasan Mescidi/Camisi, Mülk Köyü Seyyid Süleyman Cami, Cengerli Tekkesi Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Habran? Köyü Cami
VGMA, 1113:259	Değrensor nahiyesi: Pazarkendi Köyü Cami Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı Gercanis nahiyesi: Ekecik/Eğercik Köyü Cami, Hanzar Köyü Cami Orçul nahiyesi: Buğdaçor Köyü Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Amus/Amusa/Ağmusa/Amursa Köyü (Halil Ağa) Cami Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Zantaniş? Köyü Cami
VGMA, 552:321	Gercanis nahiyesi: Divir Köyü Cami, Ekecik/Eğercik Köyü Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Cami, Siptiğın Köyü (Hüseyin Efendi) Cami Orçul nahiyesi: Mondolos Köyü Cami, Ferihan/Kuyman (ve Deli/Veli Çukuru) Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Amus/Amusa/Ağmusa/Amursa Köyü (Halil Ağa) Cami, Cengerli Köyü Cami, Ermenek Köyü Cami, Kiraz? Köyü Cami, Cengerli Tekkesi Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Zantaniş? Köyü Cami
VGMA, 553:208	Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Alt Köyü/Altkendi/Alpkendi Cami, Kayı Köyü Mehmed Ağa Cami, Şeyh İsmail Zaviyesi, Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı Gercanis nahiyesi: Cilans Köyü Kutlutepe Yaylağı Cami, Hanzar Köyü Cami, Kürtler Köyü Cami, Tur Hasan Zaviyesi Vakfı Vadivank nahiyesi: Cengerli Köyü Cami, Gelbulas Köyü Hüseyin (Ağa) Cami, Cengerli Tekkesi
VGMA, 554:209	Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı Orçul nahiyesi: Ofuz Köyü (Seyyid Mehmed) Cami Vadivank nahiyesi: Cengerli Tekkesi Nahiyesi tespit edilemeyen vakıflar: Horan Köyü Cami
VGMA, 555:216	Değrensor nahiyesi: Sarhan Köyü Cami, Diğınli/Diğınlı nahiyesi: Alt Köyü/Altkendi/Alpkendi Cami/Mescidi, Seyyid Sinan Zaviyesi/Duâgûy Vakfı Gercanis nahiyesi: Gercanis Köyü (Durak) Cami, Siptiğın Köyü Hüseyin Efendi Cami Orçul nahiyesi: Ferihan/Kuyman ve Deli/Veli Çukuru Zaviyesi Vadivank nahiyesi: Dikke Köyü Kara (Hacı) Halil Cami, Esirlik Köyü Cami, Mülk Köyü Seyyid Süleyman Cami
VGMA, 556:177	Gercanis nahiyesi: Divir Köyü Cami, Ekrek Köyü (Ali Bey) Cami, Erzenis/Erzensi/Ezirins/Erzinsi Köyü Cami, Siptiğın Köyü Hüseyin Efendi Cami

EXTENDED SUMMARY

The foundation institution, which undertook the task of providing social services in Islamic civilization, is an institution that has become more widespread with the establishment of the Ottoman Empire. Lodges and zawiyas had an important place among the foundation institutions in the Ottoman country and the foundations of lodges and zawiyas established in Refahiye (Gercanis) in the 19th century are the subject of this study.

In this study, a qualitative approach was adapted and document analysis was chosen as the data collection technique. The main sources of our study are the documents obtained from the State Archives. These documents were obtained from the Presidency Ottoman Archives Sublime Porte, Cevdet Evkaf, Evkaf Berat, Evkaf Notebooks, Financial Registers, Land Registry Books, Trade, Public Works, Agriculture and Forestry Mines Ministry and Foundation Records Archives Hurufat Registers. In addition to these, the Ottoman State Salnames (Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye) dated 1865, 1866 and 1868 are among the sources of our research and research works were also used as a source in our study.

Gercanis and its surroundings, which constitute the research area, passed under the control of Turks after the Manzikert Victory. Gercanis, who remained under the rule of Mengüçlüklü Principality, Anatolian Seljuk, Mongolian, Eratna, Mutaharten, Timur, Karakoyunlu, Akkoyunlu and Safavid, came under the rule of Ottoman after the 1514 Çaldıran War. Gercanis, which was a sub-district of Kemah shire, subject to Erincan-Bayburt province in the first years of Ottoman rule, is a country subject to Erzurum province according to the avarız register of 1642. Gercanis, which changed hands between Erzurum and Diyarbakır provinces until the Tanzimat Reform Era, connected to the Dersim Sanjak for a while in the 19th century and in 1863 it became a sub-district subject to the Erzincan sanjak. In the end, Gercanis took the name Refahiye on April 18, 1872 and it was raised to the status of a district on March 2, 1881 with the will of Abdülhamid II.

Gercanis and its surroundings started to be adorned with foundation institutions with the peaceful environment provided after the Battle of Çaldıran. As a matter of fact, in the process that started with the registration of 1 foundation in 1516, 10 in 1530 and 11 in 1591, give information about the increase in the number of foundations in the region day by day. These lodges and zawiya foundations contributed to the continuation of the settlement and economic activities in the region, to boarding activities of people and enlivened the region in the 16th century.

It is confirmed from the cadastral registers of the 16th century that a zawiya in the village of Ahurcuk in the district of Gercanis, a masjid in the nafs-i Gercanis, a masjid in the village of Kürdler, a zawiya in the village of Koğankışlak, a zawiya named Hüseyinseyh in the village of Puladahuru; a zawiya named Mevlana Mahmud in Buğdaçor village of Orçul sub-district, a zawiya named Kara Yakupın Üçviran village; a zawiya named Sheikh İsmail in Hacir village of vadivank sub-district; a zawiya in Terkütah/Tirkütah village, and a masjid foundation was found in Dikke village. According to the Hurufat Registers, there are 52? mosques/masjids, 1 lodge, 7 zawiyas and a tomb in Gercanis. The income source of these foundations is generally the mansion share of village/hamlet/farm income.

Almost none of the foundations mentioned in the documents could be reached. Despite this, some records show that the income of the land donated especially in mosque/masjid foundations is left to the disposal of the mosque/masjid imam. According to the documents, it is understood that a significant part of the foundations in the region became hereditary foundations and came to the 19th century. In the 19th century, 1 lodge and 7 zawiya foundations were identified in the region. These foundations; Çengerli Lodge, Tur Hasan Zawiya, Sheikh İsmail Zawiya, Seyyid Sinan Zawiya/Duâgûy Foundation, Kuyman Veli Çukuru Zawiya, Haçir Village Zawiya, Evcı Zawiya and Buğdaçor Village Zawiya Foundations.

In the 19th century, the income of the regional foundations mostly consisted of the tithe of the villages and hamlets. In addition to that, between 1845-1851, there was rental income of mill, fulling-mill and dyehouse within the Seyyid Sinan Zawiya/ Duâgûy Foundation.

When the incomes of the Gercanis foundations are considered over the dates that can be determined, it is understood that the year 1863 has the highest value, except Çengerli Lodge. This matter was interpreted that the climatic conditions were better for harvesting in 1863 and before. Likewise, when the Gercanis lodges and zawiyas are considered in general, the lowest income was found in Evcı Zawiya with 100 kurus, and the highest income was determined in Tur Hasan Zawiya with 2900 kurus.

Expenses items of foundations consist of expenses/duties/catering, official salaries,accounting fees, shares given to zawayadarzades, the amount taken to the treasury because the mutasarrifs do not have a certificate or the amount transferred to the treasury if the way of the income share is not known, the revenue of *eyyâm-ı hâliye* and etc. When the percentages of these items in total expenses are evaluated, it is understood that they do not have a fixed ratio. As a matter of fact, in Tur Hasan Zawiya, between 1846 and 1851, 26% of the income was allocated to food/duty,15% to salary,4% to accounting fees and 45% of that income was distributed to children. In 1870, 19% was reserved for catering/duty, 16% for salary, 4% for accounting fees and 61% was left on condition.

Among the duties of the zawayas was to assist in the education of the population in moral and other respects. Initially, the lodges and zawayas of Gercanis must have fulfilled this task as well. As a matter of fact, Seyyid Abbas was assigned to train in Sheikh Ismail Zawiya. When the records are analysed in terms of officials, there is no case where a daughter was given a position. However, there are some cases where some people were unfairly granted duties/berat.

In addition, in the Ottoman road system, Refahiye is a settlement located on the Left Arm of Anatolia, which has strategic commercial, military and cultural importance. This issue must have also been effective in the establishment of lodges and zawayas. As a matter of fact, the people in Altköy, where Sheikh Ismail and Seyyid Sinan Zawiya are located, are responsible for the *derbent*, and the village of Cengerli, where Cengerli Tekke is located, is on the Refahiye-Kemah road.

In this context, the item of *it'âm-ı ta'âm/catering*, which a significant portion of the revenues of Gercanis lodges and zawayas were spent in the 19th century, must have been used by merchants, pilgrims and travelers using the Anatolian Left Arm.

In the 19th century, there is no information on which order the Gercanis lodges and zawayas, which continued to serve *it'âm-ı ta'âm/catering*, belonged to. The discovery of such foundations, which were the establishment of the Ottoman civilizational imagination and are lost today, is important in terms of recording cultural values and assets.